

LATİN AMERİKA'DA TOPLUMSAL HAREKETLER VE KADINLAR: ZAPATİSTA ÖRNEĞİ*

SOCIAL MOVEMENTS AND WOMEN IN LATIN AMERICA:
THE CASE OF ZAPATISTA

Ayşe YARAR

Arş.Gör., Süleyman Demirel Üniversitesi, Fen - Edebiyat Fakültesi,
Tarih Bölümü, ayseyarar@sdu.edu.tr

Hayriye ERBAŞ

Prof. Dr., Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi,
Sosyoloji Bölümü, hayriyeerbasm@gmail.com

Makale Bilgisi

Gönderildiği tarih: 6 Eylül 2017
Kabul edildiği tarih: 27 Ekim 2017
Yayınlanma tarihi: 27 Aralık 2017

Article Info

Date submitted: 6 September 2017
Date accepted: 27 October 2017
Date published: 27 December 2017

Anahtar sözcükler

Meksika; Chiapas; Toplumsal Hareketler; Yerli Halk; Zapatista Hareketi; Cinsiyet Eşitliği; Yerli Hareketi; Kadın Hareketi

Keywords

Mexico; Chiapas; Social Movements; Indigenous People; Zapatista Movement; Gender Equality; Nativist Movement; Women's Movement

DOI: 10.1501/Dtcfder_0000001552

Öz

Meksika, 16. yüzyılın başında bir İspanyol sömürgeci haline geldi. Bölgenin yerli halkları, İspanyol sömürgecilerin neden oldukları cinayetlere, işkencelere, köleliğe maruz kalarak her türlü zulmü ve acıları tattı. Bu süreçte yerli şehirlerinin hemen hepsi tamamen yok edildi ve sömürge şehirleri kuruldu. Sömürgeciliğin, yeni sömürge sistemleri ile hala izlerini görmeyen mümkün olduğu San Cristobal de las Casas, bu şehirlerden biridir. Zapatista Ulusal Kurtuluş Ordusu (EZLN)'nin, Ocak 1994'teki kısa ayaklanmasının bu şehirde başlaması anlamıdır. Ayaklanmada ve sonraki süreçte Chiapas'lı Maya kadınlar, Zapatista hareketi içinde önemli roller oynadılar. Chiapas'ta ve genel olarak Meksika'daki ataerkil yaşam tarzına ve geleneklere meydan okuyan Maya yerlisi kadınlar, gerek sömürüye karşı durmak gerekse cinsiyet eşitliği için kadın olarak haklarını elde etmek amacıyla Zapatistalara katılmışlardır. Bu makalede, Zapatista hareketinin tarihsel oluşumu ve Zapatista hareketinin içinde kadınların yeri, talepleri ve mücadeleleri özellikle kadınlarla yapılmış mevcut söyleşiler üzerinden incelenecektir.

Abstract

Mexico became a Spanish colony at the beginning of the 16th century. Indigenous people of the region had been exposed to murders, tortures and slavery committed by the Spanish colonists. Almost all of the indigenous cities were completely destroyed and colonial cities were established in this process. San Cristobal de las Casas is one of the colonial cities where it is still possible to see the signs of colonialism and its new types. It is meaningful that the short rebellion of the Zapatista National Liberation Army (EZLN) started in this city in January 1994. During the uprising and later on, the Mayan women of Chiapas played important roles in the Zapatista movement. Mayan indigenous women who resisted patriarchal life styles and traditions in Chiapas and Mexico in general, had joined Zapatistas to stand against exploitation and to gain their rights as women for gender equality. In this article the historical formation of the Zapatista movement and the place, demands and struggles of women in this movement will be examined, especially through the interviews with Zapatista women.

Giriş

İspanyol sömürgeciliği, Latin Amerikalı halklar üzerinde belirgin ve ortak izler bırakmıştır. Tüm kıtada uygulanan sömürge sisteminin aynılığının yanı sıra yerli halkların çektiği acılar ve yaşadıkları zulümler de ortak olmuştur. Yerli halklar, İspanyol sömürgecilerin neden olduğu cinayetlere, işkencelere, köleliğe hep aynı boyutta maruz kalmışlardır. İspanyol sömürgeciliğinin, 300 yılın ardından son bulmasıyla yine benzer problemlerle karşı karşıya kalan Latin Amerika ülkelerinde, isyan hareketleri ortaya çıkmıştır. Tarihin her döneminde sömürüye maruz kalan Latin Amerikalı halklar, acılara, zulme ve sömürüden kaynaklanan her türlü eşitsizliğe dur demek için çeşitli zamanlarda toplumsal hareketleri başlatmışlardır.

* Bu makale, Ankara Üniversitesi Latin Amerika Çalışmaları Tezsiz Yüksek Lisans Programında gerçekleştirilen bitirme projesinden oluşturulmuştur.

Latin Amerika kıtasındaki yerli kadınları, bölgenin sosyoekonomik ve sosyo-politik açıdan olumsuz koşullarından en çok zarar gören kesimi olagelmıştır. Erkek egemen düzenin, görece daha fazla varlık bulduğu Latin Amerika coğrafyasında, kadınlar her zaman baskılanmış, eve hapsedilmiş, çocuk bakmak ve yemek yapmak dışında işe yaramayan varlıklar olarak kabul görmüşlerdir (Lobao 211). İsyan hareketlerinin ortaya çıktığı devrimci dönemlerde, toplumsal hareketlerin daha çok eril nitelikli olması bu yüzden anlamlıdır. Buna rağmen, kadınların mobilize olmasına neden olan itici süreçler baş gösterdiğinde, direniş saflarına geçen ve toplumsal hareketlerde etkili olmaya çalışan kadınlar veya kadın grupları da söz konusudur. Asırlarca baskıya maruz kalan kadınlar, direnmekten başka çare kalmadığında, otoriteye boyun eğmemiş ve isyan bayrağını dalgalandırmışlardır. Dolayısıyla Latin Amerika'daki direniş hareketlerinden söz ederken, kadınların konumunu ele almamak, konunun hep yarım ya da eksik kalmasına neden olacaktır. Bu açıdan, bu çalışmanın temel amacı, Meksika'nın güney eyaleti Chiapas'ta, Zapatista hareketi içinde mobilize olan Maya yerlisi kadınların, değişen hayatlarını ve EZLN içindeki rollerini incelemektir. Normal süreçte hem Meksika'da hem de Latin Amerika'nın diğer ülkelerinde, kadınların sosyal yaşam alanlarına aktif katılımı, erkeklere kıyasla hep çok düşük orandadır (akt. Lobao 211). Zapatista kadınları, en başta bu kaderi değiştirmek için yola çıkmışlardır. Hem sömürüye, hem de cinsiyet eşitsizliğine karşı mücadele eden bu yerli kadınları, EZLN içinde günümüzde de örgütlülüğünü ve mücadelesini sürdürmekte ve toplumsal direniş hareketlerinde en öne çıkan gruplardan birini oluşturmaktadırlar.

Bu çalışmada, öncelikle, Zapatista hareketinin ortaya çıkmasına neden olan süreç, Latin Amerika genelinde tarihsel perspektifte aktarılacak ve Zapatista kadınlarından daha önce isyan hareketlerinde bulunan diğer Latin Amerikalı kadınların, nasıl mobilize olduklarına yer verilecektir. Sonrasında ise çalışmanın temel konusu olan EZLN hareketinin oluşum sürecine ve bu hareket içinde mobilize olan Zapatista kadınlarının bir toplumsal hareket olarak biçimlenmesine odaklanılacaktır.

Latin Amerika'nın Ortak Tarihi

Latin Amerika ülkelerinin sosyolojik ve siyasal yönden benzer gelişim süreçlerini tecrübe etmeleri, asırlar boyunca aynı sömürge sisteminin tüm kıtada işletilmiş olmasından kaynaklanmaktadır. 300 yıl boyunca uygulanan sömürge siyaseti ve ekonomisi, bugün Latin Amerika ülkelerinde yaşanan yapısal sorunların temelini oluşturmuştur. Dolayısıyla bu ülkeler arasındaki dilsel, ekonomik, siyasal

ve kültürel yakınlıklar, kıtanın ortak tarihsel deneyimlerinin birikimi ve mirasıdır. Bu ortak tarihsel deneyim ve yakınlık sayesinde ki, Latin Amerika ülkelerinden birindeki toplumsal hareketler, siyasi partiler ve hükümetler bir başka Latin Amerika ülkesinde olup bitenlerden çok etkilenirler (Topal 21). Dünyanın diğer bağımlı bölgelerine göre Latin Amerika'nın kültürel bakımdan ve tümüyle Batı'ya ait olduğunu savunan Alain Rouquie de sömürge dönemine vurgu yaparak Latin Amerika toplumlarının ortaklaştığını ifade etmiştir. Rouquie'e göre *"fetih ve sömürgeleştirme bu toplumların yalnızca etkilemekle kalmayıp aynı zamanda onlara Avrupa'nın dillerini, dinini, değerlerini ve tutumlarını kabul ettirmek suretiyle onları biçimlendirdi, adeta yeniden yarattı"* (Rouquie 25). Buradan hareketle, Latin Amerika ülkelerinin her biri, kendi geçmişine sahip olsa bile, onları birbiriyle ortaklaştıran özelliklerin yüzyıllar öncesine dayandığını söyleyebiliriz. Dolayısıyla yerli ayaklanmaları, köle isyanları, sömürgecilik karşıtı bağımsızlık mücadeleleri, diktatörlük ile demokrasi arasındaki eş zamanlı veya eş nitelikli savaşlar ve çatışmalar, doğal kaynakların metalaştırılması, yarışan ticari çıkarlar, dış müdahaleler ve sol hareket dalgaları gibi durumlar, geçmişten bugüne, her bir Latin Amerika toplumunun tecrübe ettiği ortak özellikler olarak karşımıza çıkmaktadır (Chase-Dunn, Morosin ve Alvarez 13).

İspanyolların 19. yüzyılın ilk çeyreğinde kıtadan çekilmeye başlamasıyla Latin Amerika'da yepyeni bir sayfa açıldı. İspanyol sömürgeciliğinin son bulmasının ardından bu bölgede yeni devletlerin inşası söz konusu oldu. Bunun anlamı ise günümüz Latin Amerika ülkelerinin bir bir ortaya çıkmasıydı. Ancak 1820'lerdeki bağımsızlık hareketleri, ülkelerin sınırlarını belirlemiş olsa da, ulusal topluluklar oluşturamadı. Bunun temel nedenlerinden biri, İspanyollardan sonra ABD ve diğer Avrupalı devletlerin, yeni sömürgeci güçler olarak bölgede yerlerini almış olmalarıydı. Bu kez de Latin Amerika'nın yerüstü-yeraltı zenginlikleri, yerli halkların ihtiyaçları doğrultusunda değil, yeni sömürgecilerin çıkarlarına uygun bir şekilde işletilecekti. Nitekim resmi ırkçı tutum ve ihraç mallarını limanlara taşıyan ama kentler arası bağlantı sağlamayan demiryolları ile yeni sömürgecilik, ulusal kaynaşmanın oluşmasına hiçbir katkıda bulunmayarak tam tersi etki yarattı (Chasteen 244). Bu durum, hemen hemen bütün Latin Amerika ülkeleri için geçerliydi. Bağımsızlığın ardından, farklı bir bağımlılık yapısı oluşturularak 1929 Büyük Buhranı'na kadar sürecek olan yeni sömürgecilik dönemi, kıtanın ortak tarihinde yerini alıyordu.

Yeni sömürge döneminde, ihracat ekonomisi ile dünya sistemine katılan Latin Amerika ülkeleri, serbest ticaret politikasını uyguladılar. Bu dönemde farklı ülkelerin dünya sistemine katılmalarını sağlayan ihraç ürünleri, ülkelerin doğal kaynakları çerçevesinde belirlenmişti. Örneğin Brezilya kahve üretimi, Şili buğday ve bakır ihracı ile bu ekonomik model içinde yerlerini almışlardı (Gülalp 18). Öte yandan, yerel piyasalarının gelişmemesi, Latin Amerika ekonomilerini, hammadde ihracatı üzerinden diğer ekonomilere bağımlı hale getirdi. Böylece yerli sanayinin kurulması gecikirken, ihracat gelirleri nüfusun küçük bir kısmında yoğunlaştı (Özgür 206). 1929'da patlak veren Büyük Buhran'a kadar hammadde kaynaklarını ABD ve Avrupa ülkelerine ihracat yoluyla gönderen Latin Amerika ülkeleri, ihtiyaç olan işlenmiş sanayi ürünlerini ise ithal etti. Sanayileşmeyen ve üretmeyen Latin Amerika ekonomileri bir anlamda sömürge dönemindeki ekonomik yapısını devam ettirdiler. Ancak Büyük Buhran ile beraber bu yapı devam ettirilemez hale geldi; ihracat gelirleri hızla düştü ve ithalat yapılamadı. Böylece yatırımlar durdu ve dış borçlar ödenemedi. Bu durumda yeni bir dönemi başlatmak ve yeni bir ekonomik yapı kurmak kaçınılmaz oldu (Özgür 208). Nitekim 1929 bunalımının etkileri ile ekonomik çıkmaza giren yeni sömürgeciliğin (iktidardaki) seçkinleri, yerlerini serbest piyasa yerine, iktisadi uygulamalarda devlete aktif rol verilmesini savunan ulusalcılara bıraktılar. Böylece Latin Amerika'da yeni bir dönem başladı. 1930'lardan 1970'lere kadar uzanan dönemde, devletin ekonomik alana müdahaleleri, ithal ikameci sanayileşme politikaları çerçevesinde şekillendi (Topal 29). Brezilya'da Getulio Vargas (1930-1964), Meksika'da Lazaro Cardenas (1934-1940), Arjantin'de Juan Peron (1946-1955) rejimleri başta olmak üzere Bolivya, Venezüella, Şili, Peru, Guatemala, El Salvador, Kolombiya, Küba ve Honduras'ta da askeri ve sivil iktidarlar ithal ikameci politikaları benimsediler (Topal 29). İthal ikameci ekonomi politikaları ile yabancı malların ithalatına kısıtlama getirilmeye çalışılırken, yerli sanayinin geliştirilmesi çabalandı. 1980'e kadar sürecek olan bu iktisadi model ile Latin Amerika'da devlet eliyle kalkınma gerçekleştirilmeye çalışıldı. Daha içe dönük politikaların hâkim olduğu bu dönemin ideolojisi milliyetçilik olarak adlandırılabilir. Dönemin başında yani 1930'lu yıllarda, herkesin eşit olduğu, kalkınmadan herkesin yararlandığı, sanayileşme ve iktisadi alanda millileşmenin sağlandığı bir düzen kurmak temel amaçtı. Ayrıca ulusalcı seçkinler, Latin Amerikalıların farklı renklerinden memnundular. Bu dönemde Latin Amerika'daki ırksal ve kültürel farklılıklar yeniden yorumlanarak toplumsal bir özgüven sağlanmaya çalışıldı (Chasteen 244). Daha çok orta sınıf mensubu olan milliyetçi kesim, aynı zamanda emperyalizmi eleştirmekte ve herhangi bir dış

müdahaleye karşı çıkmaktaydı. Bu anlayışın uyguladığı ekonomik model, 1980'lere kadar (kimi ülkelerde 70'lerin ortalarına kadar) sürse de Latin Amerika siyasetinde otoriter iktidarlar yönetime gelmeye başlayacaktı. Dolayısıyla Soğuk Savaş yılları, Latin Amerika'da diktatörlerin iktidarı ele geçirdiği dönemi kapsamaktadır. Baskının ve şiddetin olağan hale geldiği bu dönemde, milliyetçilik bir kırılma yaşadı. Çünkü Latin Amerika'nın Marksist devrimcileri de onları ezip geçen karşı devrimci diktatörler de milliyetçiydi. Devrimcilerin uyguladığı şiddet ve karşı devrimcilerin kanlı zaferleri, bu süreçte milliyetçiliğin gözden düşmesine yol açtı. 1990'da milliyetçilik, Latin Amerika'da altmışlardan kalan, modası geçmiş bir akım görünümüne büründü (Chasteen 349). Bu durumun iktisadi alanda yaşanan darboğaz ve krizlerle de alakası vardı. 1960'lı yıllardan itibaren ve özellikle 1970'li yıllarda tüm Latin Amerika ülkeleri, uygulanan ithal ikameci stratejiler yüzünden yüksek enflasyon oranları, bütçe açıkları, dış borç geri ödeme problemleri, döviz üretim ve yatırım darboğazları gibi tıkanmalarla karşı karşıya kaldılar (Topal 34). 1982 yılı itibariyle de Latin Amerika'da borç krizleri başladı. Bu krizleri çözmek ve ekonomik darboğazı aşmak için ABD öncülüğünde bir kurtarma planı hazırlandı ve yürürlüğe konuldu. Bu kurtarma planı tüm ülkelerde aynı reçetenin uygulanmasını gerektiriyordu. Bu planla, Latin Amerika ülkelerinin dış borçları yeniden yapılandırılarak ekonomileri liberal kurallar çerçevesinde yeniden düzenlendi. Böylece, devlet eliyle kalkınma modeline son verildi ve daha çok hammadde ihracatına dayanan özel sektör ağırlıklı bir büyüme modeline geçildi. (akt. Özgür 212). Bunun anlamı ise ekonomide devletin varlığının sınırlandırılması ve piyasaların rolünün artırılmasıydı. Ekonomik reform projesi adı altında, hemen hemen bütün Latin Amerika ülkelerinde uygulanan neoliberalizm, 1990'larda Latin Amerika'da egemen tek ideoloji haline geldi. Nitekim 1990'ların ortalarına gelindiğinde bölgedeki tüm başkanlar neoliberal idi. 1994'te Brezilya'da başkan seçilen Fernando Henrique Cardoso, Arjantin'de iki dönem başkan seçilen Carlos Menem ve hatta Meksika'da ulusalcılık geleneğinin varisleri olan PRI (Kurumsal Devrimci Parti) başkanları öne çıkan örnek isimlerdir. PRI'nin yöneticilerinden Carlos Salinas ve Ernesto Zedillo, ABD'de Ivy League üniversitelerinde neoliberal ekonomi konusunda eğitim almışlardı (Chasteen 349-350).

Ekonomileri piyasaya göre ve dış destekle düzenlenen Latin Amerika ülkeleri, Uluslararası Para Fonu (IMF)'nden aldıkları dış borçlar ile ekonomik darboğazdan kurtuldular. Bunun karşılığında ise bu ülkeler, serbest ticaret, özelleştirme, deregülasyon gibi neoliberal politikaları uygulamakla yükümlü tutuldu. Bu politikalar, işçi sınıfını ve yoksul kesimi iktisadi yönden oldukça kötü etkiledi.

Neoliberal politikalar, sosyo-ekonomik açıdan tam bir eşitsizliğe yol açtı ya da hâlihazırda var olan eşitsiz durumu iyice derinleştirdi. Ayrıca bu süreçte dış rekabete dayanamayan yerli Latin Amerika sanayilerinin çökmesiyle çok sayıda insan işsiz kaldı ya da uzun süre çok düşük ücretlerle çalışmayı göze aldılar. Buradan hareketle denilebilir ki neoliberal reformlar, ulusal bütçeyi dengelemek ve borçları azaltmak için devlet harcamalarını kısıtladı ama sonuçları sosyal açıdan pahalıya patladı. Latin Amerika'da ulusalcılar tarafından oluşturulan destek programlarının, korunan sanayilerin, devlet eliyle işletilen şirketlerin ve kalabalık bürokrasilerin yetersiz kalmasına karşın bu bürokrat ulusalcı kesim en azından neoliberallerin işsiz bıraktığı milyonların geçimini sağlamıştı (Chasteen 355).

Neoliberal iktisadi politikaların yarattığı yoksullaştırıcı ve eşitsizliği derinleştiren düzen, 1990'lı yıllarda, Latin Amerika ülkelerinde toplumsal hareketlerin ortaya çıkmasına neden oldu. Petras ve Veltmeyer, *Latin Amerika'da Devlet İktidarı ve Toplumsal Hareketler* adlı çalışmalarında bu durumu genel hatlarıyla şöyle özetlemişlerdir:

Neoliberal rejimlerin ekonomik başarısızlıkları, 1980'lerde ABD emperyalizminin başlıca muhalifi olan geçmiş kuşak sandıksal merkez-sol ve eski radikal partilerin yerini alan yeni bir radikal toplumsal hareketler dalgası için bir kitle temeli ürettiler. Ekvador'da CONAIE, Brezilya'da MST, Bolivya'da Cocaleros (koka çiftçileri hareketi), Arjantin'de işsiz Piqueteros ve Meksika'da Zapatistalar'ın her biri neoliberal politikalara meydan okumak ve kimi durumlarda da rejimleri devirmek için kent temelli hareketlerle kaynaştılar (Petras ve Veltmeyer 66).

Ayrıca bu hareketlerin yanı sıra, istihdam politikaları, tarım desteklerinin düşürülmesi, yerli halkların kolektif kullandıkları tarım arazilerinin büyük toprak sahiplerine verilmesi ve özelleştirmeler, işsiz emekçiler, topraksız köylüler ve yerli halklar gibi yeni siyasi aktörler yarattı (Topal 43). Bu aktörler, neoliberalizm ile mücadelede çoğu zaman birlikte hareket ettiler. Bunun da ötesinde pek çok Latin Amerika ülkesinde kırsal hareketler, kentli sınıfları, sendikaları, kentsel toplulukları ve insan hakları örgütlerini harekete geçirerek daha büyük direnişleri başlattılar (Petras ve Veltmeyer 196). Bu direnişlere, kimi zaman, kadınların da katılması kaçınılmaz oldu.

Latin Amerika'da Kadın Hareketi

İspanyol sömürgeciliğinin mirası Latin Amerika'da oldukça yıkıcı izler bırakmıştı. Gerek toplumsal, gerek ekonomik, gerekse siyasal alanda Latin Amerika halkları sürekli olarak eşitsiz uygulamalara maruz kalmışlar, eğitim, sağlık, ifade özgürlüğü gibi temel insan haklarından yoksun bırakılmışlardı. Bu eşitsiz durumdan en çok zarar gören kadınlar oldu. Her ne kadar günümüzde Latin Amerikalı kadınların konumuyla ilgili belirli ilerlemeler sağlanmış ve hukuki normlarla cinsiyet ayrımcılığının önüne geçilmeye çalışılmış olsa da bu gelişme uzun bir mücadele sürecine dayanmaktadır.

Latin Amerika'da kadınların çeşitli toplumsal ve siyasal konularda mobilize olmalarının uzun bir geçmişi vardır. Toplumsal hareketlerin içinde bulunan ve hatta gerilla mücadelelerine katkı sağlayan Latin Amerikalı kadınların ilk başkaldırıları İspanyol sömürgeciliğine kadar götürülebilir. İnka yerlisi Cecilia Tupac Amaru, Bolivyalı gerilla lideri Juana Azurduy, Arjantinli Juana Robles ve Loreto Sanchez de Peon, Kolombiyalı Policarpa Salavarieta ve Antonia Sanchez, İspanyollara karşı buldukları bölgelerde isyan hareketlerine önderlik eden ya da destek veren isimlerden bazılarıdır. İspanyollar, ele geçirdikleri isyancı kadınları ağır şiddet ve işkence ile cezalandırmışlardır. Örneğin Peru'da İnka yerlilerinin 1780 yılında sömürgecilere karşı başlattıkları isyana destek veren Cecilia Tupac Amaru, yakalandığında bir eşek üzerinde çıplak vaziyette Cuzco şehrinin sokaklarında kırbaçlanarak dolaştırılmıştır (Jaquette 345).

Gerek sömürge döneminde gerekse sonrasında – bağımsızlık, devlet inşası, otoriter askeri rejimler, neoliberal ekonomi politikalarının uygulanması vb. – Latin Amerika ülkelerinde kadınlar, tarihsel süreç içinde, çeşitli rollerle ve çeşitli nedenlerle pek çok toplumsal harekete destek vermişler veya aktif olarak katılmışlardır. Kadınlar genellikle sempatizan, casus, savaşçı olarak gerilla örgütlerinde yer almışlardır. Sempatizanlar, gerilla örgütlenmesindeki erkeklerin para, zaman, dikiş, yemek ve hatta cinsel ihtiyaçlarını giderirken, casuslar daha aktif bir grup olarak tuzak kurmuş, kuryelik yapmış, istihbarat toplamış ve aynı zamanda erkeklere stratejik destek sağlamışlardır (Perez 316-317).

İspanyolların kıtadan çekilmesinden sonra Latin Amerika'da yeni devletler kuruldu. Ancak kurulan yeni devletlerin hem siyasal hem de ekonomik modernleşmeye ihtiyacı vardı. Kadınların siyasi aktivizmi tam da bu noktada 19. yüzyılda feminist taleplerle başladı. Bu dönemin Latin Amerikalı feministleri üç temel konuyla ilgilenmekteydiler: kadınların oy kullanma hakkı, koruyucu iş

yasaları ve eğitime erişim (Shayne 1685). 20. yüzyılın başlarında da bu feminist dalga devam etti. Latin Amerikalı kadınlar, oy hakkı, demokratik reformlar ve eşitlikçi bir aile hukuku için mücadele ettiler (Horton 80). 20. yüzyılın ilk yarısından sonra ise kadınlar siyasal kargaşalara neden olan ve genellikle bürokratik-otoriteryanizm olarak adlandırılan diktatörlüklere karşı mobilize oldular. 1960 ve 1970'lerde, birçok Latin Amerika ülkesi, demokrasiden bir tür askeri-diktatörlüğe geçiş olan bu siyasal değişimleri tecrübe etmişlerdir. Değişimle gelen otoriter rejimler, istikrarsız ekonomilerini bir dengeye kavuşturabilmek ve toplumlarını Marksist ya da sosyalist politikalara doğru yükselen ve popülerleşen eğilimden uzak tutabilmek için bir karşı-devrim süreci başlattılar (Sidwell, Hafen ve Evans 53). Bu süreçte -1970'ler ve 1980'lerde- çok büyük boyutlarda insan hakları ihlalleri yapıldı. Zora başvurarak adam kaçırmaya, işkence, gizli tutuklamalar ve cinayet yöntemleri yollarıyla kurbanlarını ortadan kaldıran devlet, onların akıbetini hiçbir zaman aileleriyle paylaşmadı. Ortadan kaybolan yakınlarının peşine düşen aileler ise bir daha onları göremedi. Bu kaybolma olayları Guatemala'da 1966, Şili'de 1973 ve Arjantin'de 1976'dan demokrasiye geçişe kadar uzanan dönemde uygulanan başlıca devlet politikası olmuştu (Schirmer 46). Otoriter hükümetler, baskıcı yollarla bütün muhaliflerin susturulması, tüm siyasal ve toplumsal hareketlerin engellenmesi hususunda başarı sağlasa da, bu süreçte kadın hareketleri şaşırtıcı derecede güçlendi. Diktatöre karşı mobilize olan kadınlar, ilk önce en temel insan hakkı olan yaşam hakkı için direnmişlerdir. Kayıp kocalarını ve kayıp çocuklarını arayıp bulma biçiminde beliren rejime karşı çıkışların başlıca üç örneği Arjantin'de *Plaza de Mayo Anneleri (Madres)*, Guatemala'da *Ortak Destek Örgütü (GAM)* ve Şili'de *Gözaltındakiler ve Kayıp Kişilerin Yakınları Örgütü (Agrupacion)*'dür (Schirmer 44).

Kadınların baskıcı rejimlere karşı mobilize olması hususunda Jennifer G. Schirmer şu soruları sormaktadır:

Cuntalarca uygulanan zorbalık yöntemleriyle adam kaçırmaya yok etme olayları siyasetle ilişkisi olmayan kadınları harekete geçirecek ne tür öğeler içermektedir? Üstelik bu toplumlarda dinin taşıdığı önem de göz önüne alınırsa, nasıl olmuştur da kadına edilgenliği, boyun eğmeyi öngören din, bu eylemci kadınlar için siyasal bir anlatım aracına dönüşmüştür? (Schirmer 45).

Bu soruların cevabı yine kadının geleneksel cinsiyet rolüne atfedilen kutsallıkta gizlidir. Birçok Latin Amerikalı kadın, siyasi yükümlülükleri ile eş ve anne olmaktan kaynaklanan 'görevleri' arasında hiçbir çelişki görmez. Tam tersine, kadınlar siyasi aktivizmlerini, geleneksel cinsiyet rollerinin bir uzantısı olarak

görmektedirler. Ülkelerinin siyasi ve/veya ekonomik durumlarının, ailelerinin gerek hayatlarını gerekse refahlarını tehdit ettiği durumlarda, kadınlar kendilerinin siyasal olarak harekete geçme yükümlülüğünde olduklarını düşünmektedirler. Böylece kadınlar, cinsiyet farklılığından kaynaklanan geleneksel işbölümlerini alt üst etmeden, gelenek sınırlarının dışına çıkmışlardır (Zimmerman). Bu durumda devlet bir yandan anneliği ve aileyi yüceltirken diğer yandan zora başvurarak bizzat gerçekleştirdiği kaçırma ve kaybolma olayları aracılığıyla tüm toplum üzerinde sistemli bir baskı uygulamakta, anneliğe ve aileye dayanan yeni direniş biçimleriyle yüz yüze kalmaktadır. Kadınlar, özveri başta olmak üzere annelikle bağdaştırılan tüm geleneksel değerleri kendilerini savunmak için birer siyasal eylem aracı olarak kullanmışlardır (Schirmer 44-45). Kadınların aktivizmi toplumsal annelik olarak tanımlanmaktadır. Buna göre kamusal alandaki kadın aktivizmi, kadınların ailelerine olan bağlılıklarından ve diğer kültürel açıdan tanımlanmış kadınsı kaygılardan kaynaklanmaktadır. Toplumsal annelik olgusu, Latin Amerika'da askeri rejimleri sırasında açıkça ortaya çıkmıştır. Askeri rejimler tarafından şiddet gören, kaçırılan, suikastlara kurban giden ve kaybolan vatandaşların anneleri ve eşleri, hükümetin kendilerine, kayıp kocaları ve çocukları hakkında bilgi vermelerini sağlamak için kitleler halinde mobilize olmuşlardır (Zimmerman). Aile kurumu ve annelikten kaynaklanan yükümlülükleri dışında örgütlenenler de ifade özgürlüğü, siyasal özgürlükler gibi kamusal haklar ile temel ihtiyaç maddeleri olan gıda, barınma gibi konulardaki talepleri için mücadele etmişlerdir.

Latin Amerika'da 1980'lerde, otoriter askeri rejimlerden demokrasiye geçildi. Bu süreçte siyasal şiddet ve çatışma ortamı görece sona erdi. Ancak yeni dönemde, toplumsal hareketler boyut değiştirerek tekrar mücadele sahnesinde ortaya çıkacaklardı. Sosyo-ekonomik taleplerin öncelikli olduğu bu dönemde, kadınların da yeniden mobilizasyonu söz konusuydu. Neoliberal ekonomi politikaları doğrultusunda kamu hizmetlerinin kesintiye uğraması sonucunda ekonomik darboğazda kalan ve dolayısıyla ek işlerde çalışan kadınlar, işgücü piyasasında eşitlik ve adil bir gelir dağılımı taleplerinde bulunmaya başladılar. Bu eşitsizliklerin ortadan kaldırılması, neoliberal iktidarların değişmesi ve herkesin eşit bir şekilde faydalanabileceği adil bir düzenin kurulması için kadınlar, erkeklerle toplumsal hareketlerde yan yana yer aldılar. Latin Amerikalı aktivist kadınların talepleri ise her türlü siyasal ve sosyal haklarını genişletebilmek, yoksulluğun ve işsizliğin yoğun olduğu yerlerde de barınma, eğitim, beslenme, sağlık gibi sosyo-ekonomik haklarını elde edebilmek yönündeydi.

Latin Amerikalı kadınların kitleler halinde mobilizasyonu, yukarıda anlatıldığı üzere, önce askeri otoriter yönetimlere ve sonra emeğiyle çalışan kesim için büyük sıkıntılar yaratan ekonomik düzene karşı bir tepki olarak doğdu. Son dönemde borç krizinin artmasıyla birçok Latin Amerika hükümeti, Uluslararası Fonlar tarafından tasarlanan yapısal uyum programlarını uyguladı. Bu programların kadınlar üzerinde yıkıcı bir etkisi oldu. İşsizlik arttı, ücretler düştü, enflasyon yükseldi, temel gıdalar için devlet sübvansiyonları kaldırıldı, sağlık ve eğitim gibi sosyal hizmetler alanında hükümet kesintileri gerçekleşti. Ekonomik kriz, semt ya da mahalle bazında örgütlenecek yoksul kentli kadınlar olmak üzere kolektif eylemlerin oluşumunu hızlandırdı (Safa 356-357). Dolayısıyla kadınların toplumsal hareketlere katılma ve örgütlenme nedenleri ile erkeklerin katılma nedenleri değinilen açılardan benzerlik göstermektedir: diktatörlüğü sona erdirme, yoksulların ve bölge yerlilerinin sömürülmesini sona erdirme ve çocukları için daha adil bir ülke yaratma (Kampwirth 22-23).

Latin Amerika ülkeleri tarihsel olarak dünya ekonomisine bağımlı konumlara sahip olduklarından, temelden bir değişim ve dönüşümü savunan hareketler, bu ekonomik bağımlılığı sürdüren iç ve dış sosyal ilişkilere karşı durmak ve saldırmak zorundaydılar: sınıf, siyasi yapılar ve yabancı hegemonya. Sınıf, devrimci mücadele için önemli bir destek merkezidir ve kadınların erkek devrimciler ile aynı sınıf mensubu olmaları gerekmektedir (Reif 151). Latin Amerika gerilla hareketlerine kadınların katılımı genel olarak şu kalıplardan oluşur: Orta ve üst sınıfların gerilla hareketine katılımı daha kolay olsa bile erkeklerle aynı sınıf mensubu olmak zorunda olan kadın katılımcılar daha büyük engellerle de karşı karşıya kalırlar ve bu nedenle katılımları erkeklere oranla daha sınırlıdır. Kadınların daha çok destek rolleri yürütme eğiliminde olmaları beklenmektedir. Bu kalıplar genellemeye dayanmaktadır ve gerilla hareketlerinin ortaya çıktığı ya da toplumsal hareketlerin gerçekleştiği ülkenin tarihsel koşullarına, politik yapısına bağlı olarak farklılık gösterebilir (Reif 154). Bu farklılıkların ya da benzerliklerin oranı tüm Latin Amerika toplumlarında var olan *machismo* ve *marianismo* olgularının¹ yoğunluğuna bağlıdır.

¹ Her iki olgu da Latin Amerika'ya özgü bir şekilde kullanılır. *Machismo*, erkeklerin toplumdaki egemenliğini ve üstünlüğünü belirten bir kavramdır. Aynı zamanda Latin toplumlarında erkeklerden beklenen saldırgan, erkeksi davranışları ve fiziksel gücü karakterize eder. *Marianismo* ise yine Latin kültüründe kadından beklenen davranışları ve rolleri anlatmak için kullanılan bir kavramdır. Buna göre kadınlar duygusal ve savunmasızdırlar. Uyumlu, ahlaklı, iffetli, fedakâr ve manevi yönden güçlü olmaları gerekir. *Marianismo*, kocalarının kanatları altında itaatkâr bir şekilde yaşayan ideal eş ve anneyi karakterize eden bir kelimedir.

Bu olgular Latin Amerika'daki erkeklerin ve kadınların beklentilerini ana hatlarıyla ifade etmekle kalmayıp, aynı zamanda cinsel işbölümünü oluşturmakta ve güçlendirmektedir. Kadınların erkeklerden daha iyi besleyici ve ahlaki olarak üstün olmaları beklendiğinden, kadınlar özellikle çocukların yetiştirilmesi ve eğitimi ile ilgili aileye verilen görevlere atanmışlardır. Erkekler, varsayılan güç ve iddialarından ötürü kamusal alandaki (yani siyaset, ekonomi, uluslararası meseleler vb.) işlerden yükümlüdür. Sonuç olarak, evdeki herhangi bir sorumluluğa sahip değildir; olmaması da beklenir (Zimmerman). Cinsiyet rollerinin bu kadar belirgin olduğu yerlerde ise evinde çocuklarını büyütmekten, yemek bulup pişirmekten mesul olan kadınlar, ücretlerin düşmesi, işsizlik, temel gıda ihtiyaçlarına erişilememesi sebepleri ile isyana başlamışlardır. Çünkü kadının temel rolü ve sorumluluğu olarak bilinen annelik, aile bakımı gibi görevleri sekteye uğramıştır. Yeni sosyo-ekonomik politikalar ile zaten geliri düşük olan kadının üzerine ek yük yüklenmesi, kadını, ailesinin hayatını idame ettirme konusunda stres ve sorumluluğa boğmuştur. Dolayısıyla neoliberal dönemde, kadın hareketinin ilk ortaya çıkışında belirleyici faktör budur. Sonrasında ise örgütlülükle beraber gelişen sosyal bilinç daha feminist taleplerin ortaya çıkmasına neden olmuştur (Horton 86). Bu talepler doğrultusunda, Latin Amerika ülkelerinde kurulan ve günümüze kadar varlığını devam ettiren kadın örgütlerine Tierra Viva (Guatemala), Asociación Mujeres por la Dignidad y La Vida (San Salvador), Servicio Nacional de la Mujer -SERNAM (Şili), Colectivo Feminista Sexualidad e Saude – CFSS (Brezilya), CEFEMINA (Kosta Rika), Centro de la Mujer Peruana Flora Tristan - Kadının Yasal Hakları Programı (Peru), Karayipler Feminist Araştırma ve Eylem Derneği (CAFRA) örnek verilebilir. Kurulan kadın örgütlerinin yanı sıra toplumsal hareketlerin içinde gelişen kadınların mobilizasyonu da söz konusudur. Zapatista kadınları bunun en önemli örneklerinden birisini oluşturmaktadır.

Zapatista Hareketinin Gelişimi

Zapatista Ulusal Kurtuluş Ordusu (EZLN –Ejército Zapatista de Liberación Nacional), 1983 yılında Maya yerlilerinin yaşadığı Meksika'nın Chiapas bölgesindeki Lacandon Ormanları'nda kuruldu. Zapatistalar, neoliberal politikalara karşı Latin Amerika kıtasında gelişen ilk toplumsal hareketlerden biridir. Bu hareketin kökleri ise 1960 ve 1970'lerde Meksika'da gelişmiş olan ve 1974 yılında ortadan kaldırılan

Ulusal Kurtuluş Kuvvetleri (Fuerzas de Liberacion Nacional - FLN) hareketinin bir örneğini oluşturduğu gerilla hareketlerine dayanmaktadır.²

Zapatista Ulusal Kurtuluş Ordusu'nun ilk bilinen adı Alianza Nacional Campesina Independiente Emiliano Zapata (ANCIEZ, Emiliano Zapata Bağımsız Ulusal Köylü İttifakı)'dır. *“Lacandon Ormanı ve dağlık arazideki muhtelif topluluklarda insanlar bir süreliğine karşılanmamış toprak talepleri, sosyal hizmetlerin bulunmayışı, kurumsal zayıflık, siyasal yöneticilerin otoriterliği, adalet sistemindeki korkunç deformasyon ve genel olarak demokrasi eksikliği temelinde silahlı ayaklanma davasının propagandasını yaptılar”* (akt. Khasnabish 71). Lacandon Ormanı'nın örgütlenme merkezi olmasının nedeni ise topraksız kalan kitlelerin toprak talebi üzerine ormanın yerleşime açılmış olmasıdır. Ormana yerleşmek zorunda kalan farklı köylerden, farklı dil topluluklarından, farklı dinlerden kadın/erkek binlerce kişi bu ormanda bir araya geldiler. Burada yerli halklar, ortak öfkeleri doğrultusunda birleştiler. Zapatista isyanı tam da bu ormanda dalga dalga büyüyen örgütlenmenin ardından doğdu (Kampwirth 149).

Chol, Tojolobal, Tzeltal ve Tzotzil göçmenleri Zapatistaların tabanını oluşturuyordu. Öte yandan Meksika'da yenilgiye uğratılmış, şehirli gerilla mücadelelerinden gelenler de bu hareketin doğuşunun temel bir unsuruydu. Dolayısıyla çağdaş Zapatizm, Lacandon Ormanı ve Chiapas'ın dağlık arazisindeki yerli toplulukları ile Chiapas'a 1980'lerin başında ulaşan kentli devrimcilerin karşılaşmasından doğdu (Khasnabish 81). Kentli devrimciler, devrim için campesinosu³ örgütlemek amacıyla Chiapas'a geldiklerinde gerçekleşen bu karşılaşma, yerli topluluklarının devrimcileşmesi değil, Marksist dogmanın yerli realitesi tarafından yenilgiye uğratılması sonucunu verdi. Bunun anlamı ise Marcos⁴ ve diğer şehirli devrimcilerin Marksist teoriye dayanan dünya görüşlerinin yüz yüze geldikleri yerli topluluklarının dünya kavrayışından çok farklı olmasıydı

² Ulusal Kurtuluş Kuvvetleri (FLN), EZLN'nin öncüsü olarak bilinen, 1960'ların sonlarında kurulmuş bir gerilla örgütüdür. En büyük düşmanı emperyalizm olarak gören bu örgüt, sosyalizmin bütün Meksika'da yayılmasını ve sosyalist bir rejim inşa etmeyi hedeflemiştir. 1970'li yıllarda neredeyse tamamen yok edilen FLN'nin üyeleri, 1980'lerin başında Chiapas'a gelerek buraya yerleşmiş ve tekrardan örgütlenmeye başlamışlardır. Bu örgütlenme süreci EZLN'yi yaratmıştır.

³ Genelde topraksız olan köylü ve çiftçiler.

⁴ EZLN hareketinin sözcüsü. Unvanı sub-comandante yani komutan yardımcısıdır. Bu görevini 2015 yılında bırakmıştır. Popüleriği yüzünden Zapatistaların en önemli lideri olarak görülmektedir.

(Khasnabish 81-82). Bu şehir gerillalarının Chiapas'ta karşılaştıkları yerli realitesi Zapatizmin temelini oluşturdu. EZLN ve Zapatizmin daha sonra hızla büyümesi ise kentli devrimcilerin, ideolojik dogmatizmlerinin çözülmesi ve onun yerini (yerli realitesiyle karşılaşmalarından kaynaklanan) organik bir radikal analizin alması, FLN'yle olan hiyerarşik bağların kopması ve tabandaki toplulukların en yüksek otorite haline gelmesiyle gerçekleşti (Khasnabish 86).

Yoğun olarak yerli halkların yaşadığı Chiapas, Meksika'nın en yoksul nüfusunu barındıran ve yaşam standartlarının en düşük düzeyde bulunduğu bölgeydi. Ancak bu durum, bölgenin verimsizliğinden kaynaklanmıyordu. Hatta tam tersine, Chiapas, oldukça zengin kaynakları olan bir eyaletti. Bölgede verimli tarım arazileri, otlak alanları, ormanlar ve bol miktarda petrol kaynakları bulunmaktaydı. Bölgenin petrol ve doğal gaz kaynakları, ülkenin toplam üretiminin sırasıyla %21 ve %47'sini oluşturuyordu. Ülkede, sığır besiciliği ve mısır üreticiliğinde ikinci sırada yer alan Chiapas eyaleti, ayrıca Meksika'nın elektriğinin %55'ini ve kahvesinin %35'ini üretmekteydi. Bütün bu dengesizliğin kaynağı ise servet dağılımının oldukça eşitsiz ve çarpık olmasıydı. Zengin ile fakir arasında çok büyük ve belirgin bir uçurum vardı (Wager ve Schulz 3). Chiapas bölgesinin zenginliğinden yerli halklar mahrum bırakılmıştı. Bölgenin üretim ve kaynak bakımından zenginliğine rağmen tüm bölgede kötü beslenme söz konusuydu. Buradaki halk, gıda maddelerine ulaşamıyor ve beslenme sıkıntısı çekiyordu. Evlerde elektrik bağlantısı ve musluk suyu yoktu. Öte yandan, sağlık sistemi de kapitalist sömürünün kurbanıydı. 1990'lı yıllarda bölgede 1 milyon 500 bin kişiye hiçbir tıbbi hizmet sağlanamamaktaydı. Marcos'un verdiği bilgilere göre bin kişilik nüfusa 0,2 sağlık odası düşmekteydi. Bu ise Meksika standartlarının beş kat altındaydı. Hastanede ise bin kişiye 0,3 yatak düşmekteydi, bu da Meksika'nın diğer bölgelerinin üç kat altındaydı. 100 bin kişiye sadece bir cerrah ve bin kişiye 0,5 doktor ve 0,4 hastabakıcı düşmekteydi. Bu oranlar da ülke ortalamasının iki kat altındaydı (Marcos 45). Öte yandan, Meksika'daki neoliberal politikardan etkilenen sadece Chiapas yerlileri değil, tüm emekçilerdi. Toplam aktif nüfusun yüzde 20'si işsiz, yüzde 40'ı da gizli işsizdi ve nüfusun yüzde 50'sinden fazlası yoksulluk sınırının altında yaşıyordu (Başkaya, Demirer ve Özbudun 75). Ülkede IMF ve Dünya Bankası reçeteleri yoksullaşmayı artırmıştı. Bir grup zengin daha da zenginleşirken kırsaldaki halk, felaket sonuçlarla karşı karşıyaydı. Kırsalın toprak sorunu artmıştı. Meksika Devrimi'nden sonra toprak reformu ile kırsalda bir iyileşme sağlansa da daha sonra yerlilerin elinden bu topraklar, değiştirilen yasalarla alınacaktı. Böylece İspanyolların sömürgeleştirdikleri toprakların

mülkiyeti, sömürge döneminden sonra dahi zenginlerin elinde kaldı. Tam da bu noktada EZLN'nin Meksika Devrimi'nin bir kahramanı olan Emiliano Zapata'dan⁵ esinlenmesi anlamlıdır. Meksika'daki yerli direnişlerinin ve Meksika Devrimi'nin mirasından ortaya çıkan EZLN, adını bu devrimciden almıştır. Zapata'nın mücadelesinin temel sloganı olan toprak ve özgürlüğün (tierra y libertad) bayraktarlığını da artık Zapatistalar yapmaktadır.

EZLN, 1983'teki oluşumundan 1994 ayaklanmasına kadar, gizli bir örgüt olarak çalıştı. Kırsaldaki yerli köylerinden halkı bünyesine katarak yine gizlice örgütlendi. EZLN'ye katılanlardan bazıları dağlara çıkarak Zapatista direnişçisi olurken, kalanlar da Zapatista hareketinin sivil destek tabanında yer aldılar (Law). 1994 yılında gerçekleşen kısa süreli silahlı ayaklanmadan bu yana, EZLN barışçıl eylemleri ile öne çıkan bir gerilla örgütü olarak kaldı. Nitekim EZLN, 1994'te ortaya çıkışından bugüne, silahlı bir isyancı güç olarak varlığını devam ettirmiş olsa da, isyanın başlangıcından itibaren şiddet konusundaki tavrı, dünyanın başka yerlerindeki isyancı hareketlerin şiddet kullanımından çok büyük oranda farklılıklar göstermektedir. Zapatistalar, gücün ayrımsız kullanımına ve sivillerin hedef alınmasına her zaman karşı çıkmışlardır (Khasnabish 12).

Zapatista Ulusal Kurtuluş Ordusu, Meksika hükümetine ve Meksika ordusuna savaş ilan ettiği 1994 yılında dünya çapında dikkat çekti. Gizli bir örgüt olarak kurulup bu gizliliği sürdürdüğü için kamuoyu daha öncesinde Zapatistalar'dan haberdar değildi. 1994 yılının Ocak ayında ise Meksika'nın NAFTA'ya taraf olması Zapatistaları harekete geçirdi. Çünkü Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması'na (NAFTA) taraf olabilmek için hükümetin tarıma verilen sübvansiyonları azaltması, devlet işletmelerini özelleştirmesi ve serbest ticareti teşvik etmek için ticaret engellerini kaldırması gerekiyordu. İthalat lisansı kaldırıldığında da birçok köylü, ABD'den gelen daha ucuz tahılların Meksika pazarına akın etmesiyle rekabet edemezdi. NAFTA uyarınca mısır ve fasulye sübvansiyonları azaltılmaya devam ederken, tüm tarifeler ve ithalat kotaları yavaş yavaş aşamalı olarak kaldırılacaktı (Wager ve Schulz 7). Bu durumda ithal ürünlerle rekabet edemeyen çiftçiler, ellerindeki toprakları işleyemez hale gelecekti. Ayrıca yapılan diğer düzenlemeler, çiftçi açısından topraksızlık sorununu ortaya

⁵ Emiliano Zapata (1879-1919), Meksika Devrimi'nin önde gelen liderlerinden biridir. Devrim yıllarında gerilla savaşı yürütmüştür. Zapata, toprağın köylüler arasında eşit paylaşımını savunmuştur. Kendisi Zapatistalar için "Ebedi Komutan" olarak kabul edilmektedir.

çıkarmışken, kırsal eşitsizlikler daha da büyüyordu. Ortaya çıkan bu güvensiz ve karışık ortam, Meksika kırsalında hoşnutsuzluğa yol açtı ve Zapatistalar'a ayaklanmalarını başlatacak bir sebep sundu (Wager ve Schulz 7). Yerli halklarına karşı yapılan siyasi ve ekonomik ayrımcılığa karşı, bütün Meksika'da siyasi, ekonomik ve sosyal eşitliğin sağlanmasının temel amaçları olduğunu vurgulayan EZLN, NAFTA ile yerli halkın daha da sömürüleceğini duyurarak Meksika hükümetine savaş açtığını ilan etti. Ordu-polis ve EZLN arasında 12 gün süren silahlı çatışmalar ile ilgili Zapatistaların bütün Meksikalılar için demokrasi, özgürlük ve adalet istemek üzere silahlara sarıldıkları ifade edildi. 1 Ocak 1994 tarihinde gerçekleşen operasyonla Zapatistalar, Chiapas'ın yedi belediyesini ele geçirdiler (Ramirez 35). Federal ordu bunun üzerine isyancıları geri püskürtmek için San Cristobal de las Casas civarındaki tepeleri ve ormanlık araziye ayırım gözetmeksizin bombaladı. Meksika'da ve Meksika dışında Zapatistalarla daha önce bağları olmayan sıradan insanlar ise çatışmaya son vermek için çabaladılar (Khasnabish 17). Zapatista hareketine sağlanacak en ufak halk desteğini önlemek adına, Meksika federal ordusu sivilleri hedef aldı ve yerel halkın günlük hayatı olabildiğince zorlaştırıldı. Bu aşamada Marcos, silahları bırakmayacaklarını, ne af ne de sadaka ama adalet istediklerini belirterek Federal Ordu'ya ve Meksika halkına şu mesajları gönderdi:

Federal Orduya: Resmi, yarı resmi görevlilere ve Federal ordu askerlerine, sivillerin imhası, savaş tutsaklarının ve yaralıların infazı gibi yukarıdan gelen emirleri reddetmeleri, etiğin ve askerlik onurunun sınırları içinde kalmaları çağrısını yapıyoruz. Sizi iktidarın saflarını terk etmeye ve sizin de farkında olduğunuz gibi sadece adaletli bir yaşama ya da onurlu bir ölüme gözlerinizi diken bir halkla bütünleşmeye tekrar davet ediyoruz.

Meksika Halkına: Nihayet, işçileri, yoksul köylüleri, eğitimcileri, öğrencileri, ilerici ve onurlu aydınları, evde veya dışarıda çalışan kadınları ve bütün bağımsız politik ve ekonomik örgütleri, kendi tarzlarında, mümkün olan her biçimde, Meksikalıların arzu ettiği adalet ve özgürlük kazanılincaya dek mücadelemize katılmaya çağırıyoruz (Marcos 70-71).

Marcos, asla şiddet yanlısı olmadıklarını, bu yüzden EZLN ile hükümet arasında yapılabilecek olan her türlü iyi niyetli ve dürüst arabuluculuk girişimlerini destekleyeceklerini ifade etti. Ancak karşılıklı ateşkesle başlayacak olan diyalog teklifine, sivil toplulukların bombalanması ve EZLN'nin tamamen ortadan

kaldırılmasını hedefleyen bir askeri operasyonla karşılık verilmesi halinde, Federal Ordu'nun her türlü saldırısına karşı tüfekleri kullanacaklarını bildirdi (Marcos 73-74). EZLN'nin hükümetle yapılması muhtemel görüşmeler içinse öne sürdüğü koşullar şunlardı: İsyancı güç olarak tanınma, iki taraflı ateşkes, federal birliklerin geri çekilmesi, bombardımana son verilmesi ve Ulusal Arabuluculuk Komisyonu'nun oluşturulması (akt. Khasnabish 18). Meksika'da ve dünyanın her yerinde Zapatistalar ile dayanışma eylemlerinin yayılması üzerine, hükümet de kendisini Chiapas'ta savunulması giderek imkânsızlaşan bir savaşın içinde buldu. Hükümete son darbeyi indiren ise 12 Ocak 1994'te Meksiko şehrindeki Zocalo Meydanı'nda, Zapatistaları destekleyen ve savaşa son verilip barış görüşmelerine başlanmasını isteyen kitle gösterisi oldu (Khasnabish 18-19). Ayrıca Zapatistalar, kolluk kuvvetleri ile çarpıştıkları 12 günün ardından tüm dünyanın dikkatlerini üzerlerine çektiler. İlerleyen süreçte ise EZLN hareketi her ne kadar silahlarını bırakmamış olsa da, silahlı eylem yapmama, deklarasyonlarında sivil toplumu öne çıkarma, tüm sömürülenleri kapsayan açıklamaları ve barış, eşitlik gibi kavramları sıklıkla kullanmaları sebebiyle kısa sürede uluslararası boyutta destek gördüler ("Zapatista Hareketi ve EZLN" 3). Ayrıca her ne kadar çıkış noktası yerlilik üzerinden olsa da EZLN, ülkede ezilen bütün toplumsal kesimlerin sözcülüğünü de üstlendiğinden ve taleplerini dile getirdiğinden, sadece bir yerli hareketi olarak kalmadı. Kuzeyden güneye, doğudan batıya Meksika'nın her köşesindeki halklardan destek alan EZLN, bütüncül bir toplumsal hareket olarak gelişti. Nitekim Zapatistaların, hükümetle müzakereleri sırasında ileri sürdükleri talepler arasında bütün Meksika'daki işçilerin ücretlerinin arttırılması talebi de vardı. Hükümet, buna karşı, "siz sadece yerlilerin, Mayaların taleplerini ileri sürebilirsiniz" dediğinde, Zapatistalar, "Hayır; bütün Meksika için eşitlik, özgürlük ve adalet olmazsa nasıl barış olabilir ki" diye sordular (Yeğin). Zapatistalar, ayrıca, "Meksika bayrağının, ulusun adalet sisteminin, Meksika ulusal marşının ve ulusal amblemin, direniş kuvvetlerinin koruması altında olacağını ve ülke topraklarının tümünde yasalara uygunluk, meşruiyet ve egemenlik yeniden kurulana dek federal hükümetin elinden alınacağını açıkladılar" (akt. Khasnabish 138-139). Meksika ulusunun asıl koruyucuları olarak konumlanmaya çalışan Zapatistalar, ülkenin kaynaklarını, kendi amaçları için sömürmekten başka derdi olmayan 'iktidardaki kodamanlara' karşı mücadele yürüten, halkın gerçek muhafızları olarak tanımlanma hususunda özellikle dikkatli davrandılar (Khasnabish 139). Böylece geleneğin ve simgelerinin de sahiplenicisi oldular. Dolayısıyla EZLN, devleti

devirmeyi değil, demokratikleştirmeyi amaçladığı için ona silahlı reformcular hareketi de denmektedir (akt. Kampwirth 174).

Ayaklanmanın başlangıcından itibaren Zapatistalar, Meksika devletini yıkmayı değil, tam tersine, devleti, iktidardaki seçkinlerin çıkarlarının elinden alarak ve tekrar Meksika halkına geri vererek çoğulcu bir anlayış, derin bir kapsayıcılık ve gerçek demokrasi ruhuyla yenilemek istiyorlardı (Khasnabish 117-118). Dolayısıyla Zapatistalar, Meksika'dan ayrılmayı savunmuyorlardı; aksine Meksika ulusal kimliğinin, kimleri dışlayıp kimlerin yararına olduğunun titizlikle irdelenmesini talep ediyorlardı (Khasnabish 119). Dolayısıyla egemen ideolojilere karşı bu mücadelenin önemli bir boyutu, ulus kavramının ele alınışıdır. Zapatistalar, mücadeleleri boyunca, hareketlerinin yalnızca yerli karakterini değil, aynı zamanda Meksikalılığını da sürekli vurgulamışlardır. Nitekim Zapatistalara göre EZLN sadece Bir gerilla ordusu değil, aynı zamanda bir *ulusal kurtuluş* ordusudur (Khasnabish 100). Bu noktada Zapatistalar'ın etnik temelde ele alınıp alınamayacağı konusunda belirleyici olan, bu hareketin talep ve amaçlarının, yerli halkların kimlik sorunlarıyla sınırlı olup olmamasıdır. Zapatistaların taleplerine bakıldığında ise yerli halkların özerkliği ile ilgili amaçlarla birlikte neoliberalizme, ulusüstü finans kuruluşlarına, sendika bürokrasisine ve ataerkil ilişkilere başkaldırı da kendini göstermektedir. Dolayısı ile Zapatistaları, etnik bir hareket olarak değerlendirmek hareketin diğer bileşenlerinin gözardı edilmesi anlamına gelmektedir (Durmaz 85). Bu açıdan bakıldığında, gündemleri ve talepleri, Chiapas'ın yerli toplulukları ya da devletin kendisiyle sınırlı olmayan Zapatista hareketinin, yapısal olarak ulusal olduğu söylenebilir.

Zapatistalar, ülke çapında iş, toprak, barınma, gıda, sağlık, eğitim, özgürlük, demokrasi, adalet ve barış talebinde bulunarak geleneksel gerillaların aksine, yok etmeyi değil, güç dengesini demokratik ve halkçı hareketler lehine değiştirerek anti-demokratik eğilimleri bertaraf etmeyi amaçlamışlardır (Wager ve Schulz 2). Bunun için de Meksika sivil toplumunu, ülkeyi toptan dönüştürebilmek için mobilize olmaya çağırmışlardır. Lacandon Ormanı'ndan yayınlanan bildirilerden birinde sivil toplum vurgusu yapılarak şöyle seslenilmiştir:

Sıra işçilerde, öğretmenlerde, öğrencilerde, meslek sahiplerinde, rahiplerde, rahibelerde, gazetecilerde, semt sakinlerinde, küçük esnafta, borçlularda, sanatçılarda, aydınlarda, sakatlarda, aidslielerde, eşcinsellerde, lezbiyenlerde, erkeklerde, kadınlarda, gençlerde, yaşlılarda, sendikalarda, kooperatiflerde, siyasal örgütlerde, toplumsal örgütlerde (Zapatista Hareketi ve EZLN 15).

Bu bildiride tüm Meksika sivil toplumu, kötü yönetime, anti-halkçı ve anti-demokratik uygulamalara karşı harekete geçmeye çağrılmaktaydı. Sivil toplumla beraber mobilize olma amacı, Zapatista hareketinin demokrasi anlayışıyla ilgili ipuçları vermektedir. Öte yandan, toplulukla alakalı her türlü mevzunun görüşülmesi ya da sorunun çözülmesi de yine demokratik bir şekilde yürütülmektedir. Herkesin katılımıyla ve fikirlerini beyan etmeleriyle gerçekleşen istişare süreci, Zapatistaların demokrasi anlayışlarının önemli unsurlarından biridir. Yapılan istişareler ile tabanın savaş ilanı, ateşkes vb. konularda söz sahibi olması amaçlanmaktadır. Böylece stratejik kararlar, herkesin katılımıyla, tabana danışılarak alınabilmektedir (Zapatista Hareketi ve EZLN 23). EZLN ayrıca, ülkede yapılan seçimlerde taraf tutmamakta, her adaya eleştirel yaklaşarak herhangi bir siyasi partinin ya da siyasetçinin propagandasını yapmamaktadır. Marcos, Zapatistaların, herhangi bir devlet başkanlığı yarışında herhangi bir adayı desteklemek için silahlanmadıklarını, EZLN'nin şu ya da bu partinin zaferinin peşinde olmadığını, halkın iyi olduğunu düşündüğü kişileri seçebilmesi için ve ne olursa olsun iradesine, Meksikalılar ve diğer halklar tarafından saygı gösterilmesi için gerekli olan adaletin, özgürlüğün ve demokrasinin peşinde olduklarını vurgulamıştır (Marcos 72-73). Dolayısıyla, Zapatistaların, her şeyden önce, meşru, özgür ve demokratik seçimlerden yana olduklarını ve iktidara gelecek olan partinin, Meksikalıların sorunlarına eğilmesini istediklerini ifade edebiliriz.

Zapatistaları farklı kılan bir diğer etmen liderlik anlayışlarıdır. Karizmatik lider faktörüne karşıdırlar ve dolayısıyla liderlik kültürünü reddederler. EZLN içinde, herkesin yöneten ve herkesin yönetilen olduğu bir ilişki biçimiyle bir iktidar boşluğu yaratılmıştır. Nitekim EZLN'nin önderi olarak bilinen Marcos'un unvanı, komutan yardımcısıdır (sub-comandante). Bunun anlamı ise, komutan rütbesini, onu pratikte icra edemeyecek olan Emiliano Zapata'ya vermek suretiyle ve diğer kişileri "komutan yardımcısı" olarak adlandırarak, hiç kimse belirli bir komutanın emrine alınmamıştır ve herkesin aynı kolektivitinin hizmetinde olması sağlanmıştır. (Torlak). Bununla beraber EZLN içinde Marcos dâhil tüm Zapatistalar maske takmaktadırlar. Zapatistaların maske takmalarının nedeni hiçbir örgüt mensubunun kendini ön plana çıkarmamasının gerekliliğine inanmalarıdır. Marcos ise önderliğin kolektif olması gerektiğini savunduğundan eski tarzda bir grup lideri gibi değil, sözcü olarak kolektif bir yürek gibi davranmak için maske taktığını belirtmektedir ("Zapatista Hareketi ve EZLN" 25).

Tüm Meksika'da ve hatta tüm dünyada efsaneleşen Marcos'un, maske taktığı ve takma isim kullandığı için gerçek kimliği hep gizli kalmıştır. Marcos'un gerçek kimliği üzerine en başta Meksika hükümeti pek çok iddialarda bulunmuştur. Nitekim Meksika hükümetinin gerçek kimliğini *Refael Guillen* olarak ilân ettiği Marcos için, ABD'de yayımlanan *San Francisco Chronical* dergisi, gay olduğundan işten atıldığını yazmış, Meksika Başkanı Zedillo, Marcos'u "zengin çocuğu ve gay" olarak teşhir edip, meşruiyetini sarsmak istemiştir. Ancak Marcos'tan aldıkları çarpıcı yanıt ile etik hegemonyayı Zapatistalara kaptırmışlardır. Devletin böylesi geleneksel hücumlarına karşı Marcos ve Zapatistalar, bu iddialara geleneksel bir yanıt vermeyerek 'öteki dili' seçmiş (Sarioğlu) ve onlara şu yanıtı vermişlerdir:

Marcos, San Fransisco'da bir gay, Güney Afrika'da bir zenci, San Ysidro'da bir chicano, İspanya'da bir anarşist, İsrail'de bir Filistinli, San Cristobal sokaklarında bir Maya yerlisi, Almanya'da bir Yahudi, Polonya'da bir çingene, Quebec'te bir Mohawk, Bosna'da bir barışçı, gece saat 10'da metroda yalnız başına bir kadın, topraksız bir köylü, gecekondu mahallesinde bir çete üyesi, işsiz bir işçi, mutsuz bir öğrenci ve elbette Meksika dağlarında bir Zapatista... (Marcos ve Vicente 16).

Zapatista hareketinin bir başka yönü, dünya çapında destek kazanarak eylemleri ve çağrıları ile uluslararasılaşmasıdır. Sınırları aşan Zapatizm, neoliberal kapitalist küreselleşme karşısında, anti-emperyalist bir tutumla yerelden uluslararasına ulaşmıştır. Nitekim 1996 yılında dünyaya yaptıkları çağrı karşılık bulmuş ve dünyanın birçok ülkesinden, işçi, köylü, anti nükleerci, radikal ekolojist, anarşist, hareketler ve birçok siyasi parti ile 6000 kişinin katıldığı bir toplantı gerçekleştirmişlerdir. Bu toplantıdan çıkan ortak örgütlenme ve eylemlilik kararı, PGA-Halkların Küresel Hareketi'nin oluşumuna fikri temel sağlamıştır (Mahmutoğulları).⁶ PGA-Halkların Küresel Hareketi, 1998 yılının başlarında doğmuş ve 71 ülke bu yapı içinde yer almıştır. Hemen ardından da dünya çapında eylemlilikler yaratılmaya başlanmıştır (Mahmutoğulları).

EZLN ile ilgili yukarıda anlatılanlar bu hareketin sıradan bir gerilla isyanının ötesinde olduğunu göstermektedir. Hem ilerici modern hem de geleneksel bir yapısı ve duruşu olan Zapatista hareketi, yerelden ulusala - hatta uluslararası boyutta -

⁶ Zapatistaların küresel anlamda toplumsal hareketler ve küreselleşme karşıtı hareketler açısından önemi ve yeri ilerleyen zamanda başka çalışmada ayrıntılı biçimde ele alınacaktır.

her renkten yaklaşımı içinde barındırmaktadır. Latin Amerika'nın kronikleşmiş sorunlarını Chiapas ve Meksika özelinde dile getiren Zapatistalar, tüm kıtanın özgürleşmesi, demokratikleşmesi, toplumsal adalet ve eşitliğin sağlanması hususlarındaki engelleri yaratan ya da devam ettiren her türlü siyasa meydan okumuşlardır. EZLN, eşitlikçi hareketin en ilerici modellerinden biri olarak kabul edilebilir. Tüm kıtada, özellikle sömürge döneminden itibaren giderek kronikleşen ataerkil yapılardan kaynaklanan kadınların sorunları yine Meksika özelinde Zapatista hareketi ile gür bir sesle vurgulanmıştır. Kadınlara geleneksel rollerini sorgulatan, kadınların söz hakkını önemseyen ve hatta eylemliliğine ihtiyaç duyan EZLN, kuruluşundan bu yana kendi içinde bir kadın hareketinin oluşumunu sağlamıştır. Zapatistalarca dile getirilen her bir konu, ayrı ayrı incelenmeyi gerektirirken, bu çalışmanın asıl temasını hareket içindeki kadınlar oluşturmaktadır.

Zapatista Kadınları

Zapatista hareketi çok yönlü bir gerilla isyanıdır. Bu isyanı, “yerlilerin başkaldırısı”, “köylü isyanı”, “bir Amerikan intifadısı”, “küreselleşme karşıtı isyan”, “anayasal demokrasiye ve toplumsal reforma yönelik bütüncül ve ulusal bir hareket” olarak tanımlamak mümkündür. Tüm bu tanımlamalar Zapatista isyanının farklı yönlerini vurgulamaktadır. Zapatistaların en önemli niteliklerinden biri ise sadece eril ya da eril yoğunluklu bir hareket olmamasıdır. Zapatista savaşçılarınin üçte birini ve EZLN'nin destek tabanının yarısını kadınlar oluşturmaktadır (akt. Kampwirth 138-139). Dolayısıyla Zapatista ideolojisinin bir yönü toplumsal cinsiyet eşitliğine ve kadın haklarına dayanmaktadır.

Zapatista ayaklanmasından önce Chiapas'taki yerli kadınlar sıklıkla genç yaşta evlenmeye zorlandılar. Ebeveynlerinin karar verdiği erkekle evlenen yerli kadınlarının çok sayıda çocukları olurdu. Evlerinden, kocalarının veya babalarının izni olmadan ayrılamazlardı. Sadece özel alanla sınırlı olan kadınların hayatı, çocuk yetiştirme, yemek pişirme, evi temizleme gibi işlerden ibaretti. Kamusal ve toplumsal alana (söz söyleme, karar alma vb.) erkekler hâkimdi (Law). Dolayısıyla yerli cemaatleri, kadınların bedenleri ve hareketleri üzerinde katı bir eril (baba, koca, oğul) denetimi öngören ataerkil ilkeler çerçevesinde örgütlenmişlerdi. Kız çocuklarının küçük yaşta evlendirilmesinin yanı sıra eğitimden alıkonmaları da söz konusuydu. Kadınların, erkeklerine tam itaat etmesi beklenirdi (Özbudun 304). Yerli kadınların kendi hayatlarını kontrol etme ya da kendi kararlarını alma şansları yoktu. Haklarını aramalarına ya da seslerini yükseltmelerine asla izin

verilmezdi. Eril denetimin sınırları dışına çıkanlar, fiziksel şiddet, ender olmayan tarzda öldürmeyle cezalandırılmaktaydı. İçki kullanımı ve sarhoşluğun yaygın olduğu yerli cemaatlerinde sarhoşluk aile-içi şiddetin birincil nedenleri arasındaydı (Özbudun 304). Öte yandan sabah erkenden kalkan ve akşam geç saatlere kadar ev işlerinde ya da tarlada çalışan kadınlar, doğru dürüst dinlenmezdi. Evde yeterli yiyecek ya da yemek olmadığı durumlarda, var olanlar, öncelikle çocuklara ve kocalara verilirdi. Ayrıca kadınlar sadece koca ve babalarından değil topraklarında ya da çiftliklerinde yaşadıkları, hizmetçilik yaptıkları patronlarından da cinsel istismara varan kötü muamele görmüşlerdi.

Kadınların maruz kaldıkları sömürü ve baskıyı aktarmak için Chiapas bölgesindeki çeşitli yerli kadınlarıyla röportajlar yapılmıştır. Bu röportajlardan birinde Amina isimli yaşlı bir Maya yerlisi kadın, köyde bir çiftlik evinde geçen hayatını şöyle anlatmaktadır:

Dedelerimiz, annelerimiz ve babalarımız patron için (çiftlik sahibi/toprak sahibi) çalışıyordu ve bize hayvanmışız gibi davranıyorlardı. Çok çalışmaktan ölsek bile umurlarında değildi. Tarlalarda çalışmak zorunda olduğumuz gibi ayrıca patronun herhangi bir yükünü (kargo) şehre taşımak da zorundaydık. Çünkü ne at ne de yol yoktu. Kadınlar, ek olarak patronun mutfağında tortilla (ekmek) yapmakla yükümlüydü. Patron, sabah saat altı veya yedide ekmeğin yapılmaya başlanmasını isterdi. Sabah uyandığında ise mutfağa gider ve tortilla sepetinin ekmekle dolu olduğunu görmezse kadınları döverdi (Klein).

Bu röportajlarda pek çok kadın, toprak sahiplerinin sistemli bir şekilde çiftliklerinde çalışan genç yerli kadınlarına nasıl taciz ve tecavüz ettiklerinden söz ettiler. Amina da yine bu konuda patronlarından birinin, mutfağında sadece genç kadınların çalışmasını istediğinden bahsetti. Patronunun çok kötü olduğunu; genç kadınların, anne ve babalarına artık mutfakta tortilla yapmak istemediklerini (çünkü cinsel saldırıya uğradıklarını) söylediklerinde kızları yerine anneler mutfağa gidince, patronun, buna karşı gelerek mutfakta genç kadınların çalışmasını istediğini ifade etti (Klein). EZLN'nin kadın binbaşlarından Ana Maria da kendisiyle yapılan bir röportajda, evlilik ile ilgili önceden rızası alınmayan, ne istediği sorulmayan kızların, kendilerini istemeye gelen adamlara resmen satıldıklarını söyleyerek şöyle devam etti:

Evlenmek isteyen adam, kızın babasına bir miktar para vermeliydi. Bu durumda kadınlar, evlenecekleri adamın neye benzediğini bile bilmezlerdi. Birbirlerini tanımaları için herhangi bir sevgililik, nişan ya da flört dönemi dahi geçiremezlerdi; baba kızını karşı tarafa 'verdiğinde', düğün zamanı gelir gelmez evlendirilirlerdi. Birçok genç kadın, istemedikleri adamlarla evlendirildiklerinden ağlaya ağlaya gelin olurlardı (Interview with Major Ana Maria).

Zapatista hareketini ortaya çıkaran Chiapas bölgesinde yaşanan aşırı yoksulluk, EZLN'ye kadınların katılımının yüksek seviyelerde olmasına yol açtı. Ataerkil yapıların yanı sıra, bu yoksulluktan da büyük oranda zarar gören Chiapaslı yerli kadınlar, ülkedeki tüm sosyal hizmetlerden hiçbir şekilde yararlanamayan kitlelerin başında geliyorlardı. Yoğun ayrımcılığı, gerek yerli gerekse kadın olmalarından dolayı en şiddetli şekilde tecrübe eden bu kadınlar, ayrıca ya babaları ya da kocaları tarafından genel olarak kötü muamele görmekteydiler. Eğitim hizmetlerinden faydalanamadıklarından, İspanyolca'yı erkekler kadar öğrenemiyorlar; dolayısıyla buldukları topluluğun dışındaki hayattan soyutlanıyorlardı. Maya yerlisi kadınların aşırı ölçülerde sınırlanmış hayatları vardı. Bununla beraber, yetersiz beslenme ve sağlık hizmetlerinin kötü bir şekilde uygulanması, Meksika'daki en yüksek anne ölümü oranlarına yol açmıştı. Öte yandan doğum kontrol yöntemleri genellikle bilinmediğinden üreme meselesi de yerli kadınlarını geleneksel bir şekilde erkeğe tabi kılmaktaydı (Kampwirth 145). Chiapas'taki yerli kadınları işte bu şartlar altında yüzlerce yıl yoğun biçimde baba ve kocaları tarafından kontrol edilerek, genellikle yetersiz beslenerek ve her zaman doğum sırasında ortaya çıkabilecek ufak komplikasyonlar yüzünden ölüm tehlikesi içinde bulunarak yaşadılar (Kampwirth 146). Kadınların, bu kötü koşulları sorgulamaları, toplumsallaşmaları ve Zapatista hareketine katılmaları ise Lacandon Ormanı'na yerleşme süreciyle başladı. Lacandon Ormanı'nda farklı topluluklar bir arada yaşadığından burada İspanyolca ve pek çok yerli dilleri konuşulmaktaydı. Okuma yazma bilmediklerinden İspanyolca ve diğer yerli dillerini öğrenememiş olan kadınlar için, öncelikle bu ortamda çok dilli olma gerekliliği doğdu. Nitekim ormanda karma topluluklar meydana getiren, farklı yerli etnik grupların üyeleri arasında evlilikler gerçekleşmeye başlayınca çiftler, kocanın dilinde iletişim kurdu ve birçok kadın toplumsal olarak buna zorunlu olduğu için iki dilli hale geldi (akt. Kampwirth 149). Öte yandan, yerli kadınlar, zamanla emek piyasasına da girmek zorunda kaldılar. Bir miktar resmi eğitim görmüş genç kadınlar, iki dilli öğretmen olarak çalışabildiler. Diğer bir seçenek de kentli bir Meksikalının evinde hizmetçi

olarak çalışmaktı (Kampwirth 152). Böylece önceki hayatında evlerinde adeta hapsolmuş kadınlar, ekonomik nedenlerden dolayı çok küçük seviyelerde dış dünyayla temas ederek toplumsallaşınca, hem iş hayatındaki adaletsizliklerin hem de bağımsız olmanın ve kendi becerilerinin farkına vardılar. Aynı zamanda tüm baskılamalara karşı öfke ile donanan bu kadınlar, doğrudan EZLN içinde ya da dolaylı olarak EZLN ile duygu birliği içerisinde olan toplumsal bir hareket içinde örgütlenmeye açık hale geldiler (Kampwirth 153). EZLN ve Zapatista liderleri ise başlangıcından beri, kadınların Zapatista hareketinin her seviyesine katılım hakkı konusunda hep açık bir taahhütte bulunmuşlardı. Bazı erkeklerin itirazına rağmen, bu isyan hareketinin içinde olmak ve hayatlarını değiştirmek isteyen kadınlar, Zapatistaların taahhüdüne yoğun bir şekilde karşılık vermeye başladılar (Law). Nitekim sömürünün farkına vararak örgütlenmeyi tercih eden Zapatistaların kadın komutanlarından Esther, daha sonra yaptığı bir konuşmada şunları ifade etmiştir:

Temelde biz kadınlar üçlü bir sömürü yaşıyoruz. Birincisi, yerli olduğumuz için; yerli olduğumuzdan konuşmasını bilmeyiz ya biz, o yüzden de itibar görmeyiz hiç. İkincisi, kadın olduğumuz için; çünkü yine kadın olduğumuz için konuşmasını bilmediğimiz söylenir. Aptal olduğumuz, düşünmekten yoksun olduğumuz düşünülür. Bir türlü erkeklerle aynı fırsatlara sahip olamayız. Üçüncüsü de yoksul kadınlar olduğumuz için. Yoksuluz hepimiz, çünkü ne iyi beslenebiliyoruz, ne içinde onurlu bir biçimde yaşayabileceğimiz konutlarımız var, ne eğitim ne de doğru dürüst bir sağlık hizmeti görüyoruz (Ramirez 250).

Kadınlar bu üç sömürü mekanizmasına maruz kaldıkları için Zapatistaların saflarına katıldılar. Öte yandan pek çok kadın EZLN'ye, topluluk içerisinde kadınların uğradığı fiziksel kötü muamele ve zorla evlendirmeden kaçmak için katılırken bir yandan da kadınları orduya çeken oradaki özgürlük ve bağımsızlık oldu (Khasnabish 87). Ancak hangi nedenle olursa olsun EZLN'ye katılan yerli Maya köylüsü kadınların hayatlarında çarpıcı dönüşümler yaşandı. Zapatista hareketi ile en başta bölgedeki kadın hakları sorunlarının çözümüne yönelik girişimlerde bulunuldu. Bu girişimlerden biri *Kadınların Devrim Yasası*'dır. 1993'te EZLN tarafından kabul edilen bu yasa, kamusal ve siyasal katılım hakkı, şiddetten korunma, kendi partnerini seçme ve kaç çocuğa sahip olacağına karar verme, insan olarak saygı görme, eğitim ve sağlık hakkı gibi kadınların bazı temel haklarını içeriyordu. Bu yasa Chiapas bölgesindeki kadınların hakları için önemli bir köşe

taşı ve kadınların bu haklardan faydalanması için önemli bir araç haline geldi (Law). EZLN komutasına sunulan ve kabul edilen yasa yine burada uygulandı.

Kadınların Devrim Yasası'nın maddeleri şöyle sıralanmaktadır:

1. Irk, inanç, renk ya da siyasal aidiyetleri ne olursa olsun kadınlar, irade ve yetilerinin belirlediği ölçüde devrimci mücadeleye katılma hakkına sahiptir.
2. Kadınlar çalışma ve adil bir ücret hakkına sahiptir.
3. Kadınlar doğurup bakacakları çocuk sayısına karar verme hakkına sahiptir.
4. Özgür ve demokratik seçimlerin olması durumunda kadınlar cemaat işlerine katılma ve göreve gelme hakkına sahiptir.
5. Kadınlar ve çocuklar tıbbi bakım ve beslenme hakkına sahiptir.
6. Kadınlar eğitim hakkına sahiptir.
7. Kadınlar kendi eşlerini seçme veya kendi iradeleri ile evlenmeme hakkına sahiptir.
8. Hiçbir kadın, aile üyeleri ya da yabancılar tarafından dövülmeyecek ya da fiziksel şiddete uğramayacaktır. Tecavüz ya da tecavüze teşebbüs suçu sert bir biçimde cezalandırılacaktır.
9. Kadınlar, devrimci silahlı kuvvetlerde önderlik konumlarını işgal edebilir, askeri görevleri yerine getirebilir.
10. Kadınlar, diğer devrimci yasa ve tüzüklerde belirtilen tüm hak ve görevlere sahiptir (akt. Özbudun 306).

Bu yasa yürürlüğe girdiği tarihten itibaren Meksika'daki yerli kadınların hayatlarında önemli ve büyük dönüşümler gerçekleşti. Kadınlar artık özel hayatlarıyla ilgili meselelerde kendileri karar alabiliyordu. İstedikleri zaman boşanma ve kendisine şiddet uygulayan kocayı terk etme hakkına sahiplerdi. Kamusal alandaki etkinliklere katılabiliyorlar, kendi düşüncelerini beyan edebiliyorlardı. Birinci ağızdan duymak gerekirse, kendisiyle yapılan röportajda Ana Maria, yasanın, zaten hayatlarına bu değişiklikleri getirmek için doğduğunu şu sözlerle ifade etmiştir:

Bu yasadaki bir diğer şey de kadınlara saygı duyulmasını talep etmemiz. Saygı istiyoruz. Çoğu zaman bize saygı duyulmaz. Kadınların değersiz oldukları düşünülür. Bu yasa ayrıca bu nedenle - saygı görmek, saygı gösterilmesini sağlamak için - ortaya çıktı.

Yasada tecavüz eden, zor kullanarak kadını tutan erkekler için ceza talebi var. Çünkü bu, köylü yerli kadınlarının sürekli olarak yaşamak zorunda kaldığı bir durum haline geldi. [...] Yasadaki diğer taleplerden biri de, kadınlara, sadece mısırları öğretmek, tortilla (ekmek) ve yemek yapmak, çocuklarla ilgilenmek, evi süpürmek, koca evde olmadığında yakacak odun toplamak değil de farklı türlerde başka işlerin de yapılmasının öğretilmesidir. Yoksa bu sayılanlar yerli kadınların evde yaptıkları işlerdir. Ancak, kadınlara eğitim ve öğretim verilirse başka çalışma dallarını da yerine getirebilecekleri dikkate alınmaz. Mücadeleye başladığımızda bunu fark ettik: Erkeklerin yaptığı pek çok şeyi biz de yapabiliriz. Eğitim alabiliriz, lider olabiliriz (Interview with Major Ana Maria).

Zapatistalara katıldıktan sonra hem eli silahlı olanlar, hem de destek örgütlerindeki sivil kadınlar için yaşamın anlamı değişti. Zapatista toplulukları içinde alkol kullanımı, kadınların talebi üzerine yasaklandı. Bu topluluklarda kız çocukları, erkeklerle birlikte eğitim görmeye başladı. Kadınlar aynı zamanda sağlık ocaklarındaki sağlık hizmetlerinden ücretsiz olarak yararlanabilmeye, kurdukları el sanatları kooperatiflerinde ürettiklerini pazarlamak üzere uzak kentlere yolculuk etmeye, yığınlar önünde konuşarak kitlesel eylemleri örgütlemeye başladılar. İstedikleri kişiyle evlenip, kaç çocuk sahibi olacaklarına artık kocalarıyla birlikte kendileri karar veriyorlardı. Kocalarından ya da babalarından şiddet gördüklerinde topluluk yöneticilerine şikâyet ederek cezalandırılmalarını sağlamaktaydılar (Özbudun). Zapatista kadınları, beğendikleri ve beğenmedikleri, değiştirilmesini istedikleri geleneklerin listesini çıkarma hakkına da sahip oldular. Örneğin babaların kız çocukları üzerindeki cinsiyetçi tahakkümü, erkeklerin, eşlerini, toplantılara katılmaktan alıkoymasını gibi kadınlar üzerindeki eril baskılar kadınların kara listesine girerken, kadınlar toprak üzerinde denetim hakkı, sağlık ve tıp eğitimi, çalışma ve ücret hakkı talep ettiler (Özbudun 306-307). Bütün bu çabalar ve taleplerle beraber, devlet de artık Chiapas bölgesine eğitim ve sağlık gibi alanlarda hizmet götürmeye başladı.

Zapatista kadınlarının önyak olduğu bir önemli iş, ayaklanmanın on dördüncü yıldönümünde yapılan toplantı oldu. *Encuentro* olarak adlandırılan bu toplantıda çoğunlukla kadınlar olmak üzere üç bin yerel, ulusal ve uluslararası katılımcı yer aldı. Toplantı, Chiapas'ın küçük yerli bir köyü olan la Garrucha'da 28 Aralık 2007-1 Ocak 2008 tarihleri arasında gerçekleştirildi. Yerli Zapatista kadınları tarafından düzenlenen ve denetlenen toplantıya, kadınlar, siyasi, sosyal ve kültürel

konuları konuşmak için çağrılırken, erkekler tartışmaları dinlemek, yemek pişirmek, temizlik yapmak ve çocuklara bakmak için davet edildiler. *Encuentro* yani toplantı, kadınlar için özel bir alan teşkil ediyordu. ABD'den katılan bir grup, toplantıdan, "Zapatista kadın ve kız çocukları adına, kendi topluluklarında kendi kaderlerini tayin, özgürlük, demokrasi ve adalet için somut tedbirlerin alındığı düzenlemelerle dolu günler olarak" bahsetti ("Encuentro of Zapatista Women..."). Toplantıda, kadınların, 1993 yılındaki ayaklanmadan önceki hayatları ile bu tarihten sonra hayatlarında nelerin değiştiği, Zapatistalara nasıl katıldıkları gibi konular konuşulmuştur. Kadınlar, hayat hikâyelerini anlatırken yerli ve yoksul olarak uğradıkları baskılardan ve ayrımcılıktan, evde gördükleri şiddetten, sağlık hizmetlerine ve eğitime erişememelerinden, topraklarında ya da evlerinde çalıştıkları arazi sahipleri tarafından maruz kaldıkları kötü muamelelerden söz etmişlerdir. Zapatista hareketindeki kadın sağlık destekçileri, geçmişte çocukların iyileştirilebilir hastalıklardan ölmelerinin ne kadar yaygın olduğunu; yerli köylülerin kentten uzakta nasıl yaşadıklarını, doktorlara ve sağlık ocaklarına hiçbir erişimlerinin olmadığını, kente ulaşabilmiş olsalar bile, yerli halka yönelik aşırı ırkçı yaklaşım nedeniyle genellikle hizmetlerden mahrum kaldıklarını belirtmişlerdir. Bir sağlık destekçisi olan Angelica bu konuda şunu ifade etmiştir: "Ailemizin bir üyesi ölüyor ya da ağrıyla çılgın atıyor olsa bile hastaneye girmemize izin vermek istemiyorlardı" (Klein). Bugün değişen ise her bir topluluğun kendi sağlık destekçilerini kendilerinin seçiyor olması ve bölgesel düzeyde özerk sağlık klinikleri organize edilebilmesidir. Ayrıca topluluk ve bölgesel meclisler aracılığıyla özerk okullar kurulmuş; her bir topluluk eğitim destekçisi olarak adlandırılmıştır. Eğitim Komisyonu, çocuklara eğitim verecek topluluk öğretmenlerinin yetiştirilmesini de sağlamıştır (Klein).

Kadınlar, *Encuentro* denilen toplantıda Zapatista hareketine katıldıktan sonra özellikle evlenme ve çocuk sahibi olma hususunda nasıl özgürleştiklerini, kiminle evlenmek ve kaç tane çocuk sahibi olma hususunda seçim haklarının olduğunu, aile hayatlarının içinde şiddetin büyük oranda azaldığını, kadın kolektifleri aracılığıyla toplumsal hayatta nasıl yer aldıklarını ve haklarını elde etmeye başladıklarını, kadın olarak artık evde çalışmak ve çocuk büyütmek ile sınırlandırılmadıklarını, örgüt içinde mücadele etmenin hayatlarına ne denli olumlu katkısı olduğunu belirttiler. Son on yıllarda tecrübe ettikleri bu büyük değişiklikleri kısaca şu sözlerle dile getirdiler: "Daha önce hiçbir konuda hiçbir hakkımız yoktu ve kadın olarak değer görmezdik. Fakat şimdi kadın olarak haklarımız var ve hiç kimse bunu elimizden alamaz" (Klein). EZLN, yerli topluluklarında baskıyı ortadan

kaldırmak ya da en azından hafifletebilmek için harekete katılan kadınların geleneksel toplumsal yaşam tarzlarından kurtulmalarında önemli bir işlev gördü. Öte yandan EZLN'ye üye olamayan ya da katılmak isteyip de katılamayan kadınların da kadın kooperatiflerinde çalışmaları sağlandı. Bu kooperatifler ise Chiapas'ta ailelerine bakmakla yükümlü kadınların para kazanmaları için oluşturulmuştu. Kadınlar bu kooperatiflerde el sanatları gibi işler yaptılar. Özel alanlardaki değişiklikler, kadınların kamusal hayata katılmasıyla doğrudan bağlantılıydı. Geçmişte babaları veya kocaları, kadınların evden ayrılmasına izin vermezken, bu durum giderek tersine dönen bir hal aldı. Kendisini 'evli genç bir kadın' olarak tanıtan Chiapaslı Mireya, konuyla ilgili şu cümleleri kurmuştur: "1994 yılından sonra evlendim. Kimse beni herhangi biriyle evlenmeye zorlamadı. Evleneceğim kişiyi kendim seçtim; çünkü haklarımın farkındaydım. Kocam da beni hangi işte çalışmak istediğim hususunda özgür bıraktı" (Klein). Bir diğer Chiapaslı yerli kadın Gabriela - isyancı birliklerden sıhhiye teğmeni-, EZLN'nin kuruluşundan yirmi yıl sonra kadınların Zapatistalara katılımı ile ilgili şunları söylemiştir:

Köylerdeki kadın yoldaşlar, biz isyancı kadınların nasıl savaşa gittiğini, nasıl silahlara sarıldığımızı ve tıpkı erkek yoldaşlar gibi savaştığımızı gördüler. Sadece mutfakta hizmet gören ya da çocuklara bakan kadınlar olmadığımızı, isyancı saflarında da pekâlâ yer alabildiğimizi gördüler. Savaştan sonra (1994 yılındaki çatışma) daha fazla kadının gelişi böyle gerçekleşti işte. Şimdi yirmi yıl sonra bile devam ediyor kadınlar gelmeye. [...] Köylerde de sayıları artıyor kadınların; yerel, bölgesel sorumluluklar olarak, komite üyeleri olarak daha fazla kadın var artık; mücadelemizin ihtiyacı olan eğitim, sağlık gibi işlere daha fazla kadın katılıyor (Ramirez 97).

Bu ifadeler göz önünde bulundurulduğunda kadınların oldukça ataerkil bir yerli kültür içinde, EZLN örgütlenmesi sayesinde yaşamları üzerinde daha fazla kontrol sahibi olabildikleri ve kendilerini özgür bireyler olarak kabul ettirme konusunda geçen süre içinde oldukça yol kat ettikleri söylenebilir. Vurgulanması gereken bir diğer husus da Zapatista hareketini Latin Amerika'daki diğer toplumsal hareketlerden farklı kılan unsurlardan birinin de kadın haklarına daha önce hiç görülmemiş bir önem verilmesidir. Bu hakları gözeten EZLN, kadın gerillaların orduya katılımını bizzat desteklemiştir. Oysa diğer toplumsal hareketlerde kadınlar, genel hedefler için gerillalara dâhil olurken, kadın Zapatista savaşçıları, mensup oldukları yerli topluluğundaki kadınların haklarını temsil etmek için orduya katılmışlardır (Balso 44). Bu hali ile EZLN, uluslararası ilgiyi üzerine çekmiştir.

Dünyanın her yerinden çeşitli sivil toplum örgütleri, insan hakları örgütleri ve uluslararası gözlemciler, Chiapas bölgesini ziyaret etmişlerdir.

EZLN'ye katılan kadınların niteliklerinden söz edilecek olursa, genelde genç yaşlarda oldukları ifade edilebilir. Evli veya çocuk sahibi olan kadınların orduda yer alması mümkün değildir. Evlenmek veya biriyle birlikte olmak için komutanlardan izin almak gerekmektedir; ancak Zapatista kadın savaşçıların çocuk sahibi olmalarına izin verilmez. Çünkü silahlı birliklerin bulunduğu zorlu ortam ve koşullarda bir çocuğun hayatı tehlikeye atılamaz. Hâlihazırda çocukları olanlar ise mücadeleden vazgeçmemek için çocuklarını büyükanne ve büyükbabalarının yanlarında bırakmak zorundadırlar (Interview: "Don't Abandon Us!"). Ayrıca isyancı birliğe katılmak isteyen kadının topluluğundan ayrılması ve eğitim göreceği karargâhın bulunduğu yerde yaşaması gerekmektedir. Birliğe katılmak üzere karargâha ya da kampa ulaşan kadınlara öğretilen ilk şey -eğer bilmiyorlarsa- okuma-yazmadır. Kendilerini nasıl ifade edeceklerini bilmiyorlarsa, konuşabilecekleri ve okuyabilecekleri kadar İspanyolca öğretilir. Sivil toplum kuruluşlarından devlet kurumlarına, her kurum ya da şahısla iletişime geçmeleri ya da geçebilmeleri için bu elzemdır. Bununla beraber, kadınlara, dikiş makinesinin, daktilonun kullanımından, silah parçalarının yapımına, savaş taktiklerinden, siyasi kitaplar okutulmasına kadar pek çok şey öğretilir. Herkes, tüm Meksika tarihini ve başka ülkelerdeki mücadeleleri anlatan kitapları okur (Interview: "Don't Abandon Us!"). Meksika'nın tarihsel süreçteki siyasal gelişimi ve güncel siyasetinin topluluklardaki kadınlara okutulması ya da anlatılmasının başlıca nedeni ise neye karşı niçin mücadele ettiklerini net bir şekilde anlamaları ve kavramaları içindir.

Kadınlar, EZLN içerisinde farklı görevlerle ya da rollerle bulunmaktadır. Ordu içinde geleneksel cinsiyet rolleri uygulanmaz; kadınlar ve erkekler bütün görevleri paylaşır. Kadınlar da erkekler gibi silah kullanma konusunda eğitilirler ve teğmen, komutan gibi askeri unvanlar alırlar. Dolayısıyla isyancı birlikler içinde görevli olan savaşçı Zapatista kadınları, gerilla ordusunun üst düzeylerine kadar yükselebilmekte ve hem erkek hem de kadın askerleri komuta edebilmektedirler (Gallery). Yani kadınlar, aynı zamanda bu hareketin liderleridir. Kadın savaşçılara *Comandanta* denmektedir. Örneğin, Zapatistaların sözcülüğünü yapmış olan yerli kadınlarından Comandanta Ramona, EZLN içinde en tanınmış komutanlarındandı. 2006 yılının Ocak ayında kanserden ölen Ramona, kadınların en çok istismara uğrayan kesim olduğunu savunuyordu. Meksika hükümeti ile müzakere yapmak üzere Meksiko Şehri'ne gittiğinde Zocalo Meydanı'nda binlerce kişiye hitap etti. Ufak

tefek minyon bir kadın olan Maya yerlisi Ramona'nın yüzü konuşma yaparken maskeliydi ve İspanyolca'yı çok iyi düzeyde konuşamıyordu. Ancak meydana bütün Meksikalılar için adalet dilerken kitlelerin umut ışığı oldu (Wolfwood). Comandanta Esther, Comandanta Fidelia, Comandanta Susana ve Comandanta Yolanda, Ramona'dan sonra en çok bilinen kadın savaşçılardır.

Savaşçı olmanın yanı sıra, Zapatista kadınları ayrıca sosyal ve ekonomik hakları üzerine politikalar üretmekte ve Meksika hükümeti ile görüşmelere katkıda bulunmaktadır. Siyasi ve askeri yetkilerle birlikte, sağlık ve eğitim destekçiliği, yemek yapma, gerekli besin maddelerini sağlama, üniforma dikme, iletişim kurma gibi rolleri de üstlenmektedirler (Perez 323). İspanyol *El Mundo* gazetesinden bir gazeteci, Ana Maria'ya, topluluklardaki kadınların görevleri nelerdi diye sorduğunda şu cevabı almıştır:

Kasabalarda ve evlerde çeşitli üsler var ve bunlar üzerinden bir iletişim ağı sağlanmakta. Kadınlar bu üslerin güvenliğini kontrol ediyorlar. Örneğin iletişim ağının sağlandığı yerlere askerler geldiğinde, kadınlar EZLN açısından bir tehlike olup olmadığını sürekli gözlerler. [...] Kasaba ya da köylerde yaşayan kadınların vazifesi, kolektif çalışma için örgütlenmek, ders çalışmak ve kitaplardan bir şeyler öğrenmektir. Öte yandan EZLN'de savaşçı olarak görev yapan çocuklarının, kardeşlerinin dağlarda yiyecekleri olduğundan emin olmak için kamplara göndermek üzere çeşitli yemekler ve yiyecekler hazırlayan kadınlar da vardır. [...] EZLN için ihtiyaç olan dikiş-nakış gibi terzi işlerinden silah yapımına kadar pek çok işte kadınlar görev alır (Interview: "Don't Abandon Us!").

Bugün Zapatista hareketindeki kadınlar, yerel ve bölgesel temsilciler, siyasi liderler ve özerk hükümet üyeleri, sağlık ve eğitim destekçileri olarak görev yapıyorlar. Kadınlar, bu aşamaya gelinceye kadar farklı yollardan örgütlenmeye çalışmışlardır. Kadın kolektiflerini oluşturmak bu yollardan biriydi. Bu ekonomik kolektifler - sebze bahçeleri, ekmek yapım kolektifleri, esnaf kooperatifleri - tekrar topluluklara geri dönen önemli bir mali kaynak oldu. Ancak en önemlisi kadınların seslerinin duyulmasını sağlamasıydı. Bu kolektifler, kadınların, Zapatista hareketinin diğer alanlarına katılmaları için bir sıçrama tahtası görevi gördü. Üretim Komisyonu üyesi olan Rosa Isabel, "kadın kolektiflerinde birlikte çalışmak, hissettiğimiz korku ve utancın üstesinden geldiğimiz yerdi; birlikte çalışıyoruz ve beraber çalışmaktan mutluluk duyuyoruz" diyordu (Klein). Dolayısıyla Zapatista hareketinin farklı alanlarında örgütlenmek, kadınlara en başta sahip oldukları gücü

gösterdi ve özgüven kazandırdı. Yapabileceklerinin farkına varan kadınlar, dayanışma içinde hem sömürüye dur dediler hem de feminist taleplerini dile getirerek ataerkil düzene karşı mücadeleye giriştiler.

Sonuç

Latin Amerika'da toplumsal hareketler, neoliberal dönemde daha gözle görülür bir şekilde ortaya çıkmış olsalar da aslında sömürge dönemi dâhil çeşitli zamanlarda farklı sınıflardan hem erkekler hem de kadınlar otoriteye başkaldırmışlardır. Kimi zaman siyasi, kimi zaman da ekonomik nedenlerden kaynaklı olan bu hareketler, önce İspanyollara karşı sömürge döneminde ve bağımsızlık sürecinde, sonra da Latin Amerikalı halkların daha da yoksullaşmasına neden olan ve diktatoryal politikalar uygulayan iktidarlara karşı gerçekleşmiştir. Dolayısıyla Latin Amerikalı kadınlar, içinde buldukları dönemin, siyasi ve ekonomik koşullarına bağlı olarak örgütlenmişlerdir. Kadın hareketlerinin niteliğini belirleyen de yine bu koşullar olmuştur. Otoriter rejimlerin baskın olduğu dönemde, insan hakları ihlallerine karşı adalet talebiyle mobilize olan kadınlar, ekonomik kriz dönemlerinde temel ihtiyaç maddelerine ulaşım ve işgücü eşitliği için mücadele etmişlerdir. Bu hareketlerin gelişimine ve niteliğine baktığımızda ilginç olan nokta ise oldukça ataerkil toplumlardan oluşan Latin Amerika ülkelerinde, kadınların, başkaldırı hareketlerinde aktif olarak yer almasıdır. Daha sonraki süreçte, feminist dalğanın Latin Amerika'da yayılmasıyla, toplumsal cinsiyet eşitliği, kadınların siyasi katılımı, aile içi şiddete karşı korunma gibi taleplerini gündeme getiren kadınlar, neoliberal ekonomi politikaların devreye girdiği dönemde, olumsuz koşullardan en çok etkilenen kesim olmuştur. Bu dönemde Zapatistalara katılan Chiapaslı yerli kadınlar, diğer kadın hareketlerinden farklı olarak özel hayatlarındaki eşitsizliklerin ve adaletsizliklerin de giderilmesi için çalışmışlardır. Ataerkil düzene kafa tutan Zapatista kadınları, bir taraftan yerli geleneklerini sürdürürken diğer taraftan kadını boyunduruk altına sokan geleneklere karşı mücadele etmiş ve daha önce kadınların eğitim görmelerini, fikirlerini ifade etmelerini, politize olmalarını, şiddet karşısında seslerini yükseltmelerini engelleyen tüm geleneksel bariyerleri yıkmışlardır.

Sonuç olarak, Zapatista hareketinin sömürü karşısındaki mücadelesinin ve kadın hakları konusunda sağladıkları ilerlemelerin, Meksika'da demokratikleşmeye katkı sağladığı ve sonrasında feminist hareketler, küreselleşme karşıtı hareketler başta olmak üzere farklı coğrafyalarda tarih sahnesinde görünen pek çok toplumsal hareketi etkilediği söylenebilir. Bu anlamda başka çalışmalarda, hem toplumsal

gelişme hem de demokratikleşme süreçlerini anlamak açısından, Latin Amerika ülkelerindeki kadın hareketleri ve diğer toplumsal hareketler incelenebilir. Böylece hem Latin Amerika'nın sosyolojik anlamda anlaşılması hem de bu deneyimlerin diğer ülkeler açısından anlamının açığa çıkartılması sağlanmış olacaktır.

KAYNAKÇA

Balso, Amanda Del. *Zapatista Women Warriors: Examining the Socio political Implications of Female Participation in the EZLN Army*. College of Arts and Sciences Honors Program Senior Thesis, Boston College, 2008.

Başkaya, Fikret, Temel Demirer ve Sibel Özbudun. *Dünyanın Balkonundaki İsyancılar: Zapatistalar, YDD, Enternasyonalizm*. Ankara: Öteki, 1996.

Chase-Dunn, Christopher, Alessandro Morosin ve Alexis Alvarez. "Social Movements and Progressive Regimes in Latin America: World Revolutions and Semiperipheral Development." *Handbook of Social Movements Across Latin America*. Edt. Paul Almeida ve Allen Cordero Ulate. Springer, 2015: 13-23.

Chasteen, John. *Latin Amerika Tarihi*. İstanbul: Say, 2012.

Durmaz, Orkun Saip. *Küreselleşme Karşıtı ve Sendika-Dışı Emek Hareketleri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006.

Encuentro of Zapatista Women and the Women of the World. Schools for Chiapas. Web. 10 Haziran 2017.

Gallery, Laura. "Mujeres en Acción: Indigenous Women's Activism in Chiapas, Mexico." *Women's Studies*. Spring 2008 Issue. Web. 12 Temmuz 2017.

Gülalp, Haldun. *Gelişme Stratejileri ve Gelişme İdeolojileri*. Ankara: Yurt, 1983.

Horton, Lynn. "Women's Movements in Latin America." *Handbook of Social Movements Across Latin America*. Ed. Paul Almeida ve Allen Cordero Ulate. Springer, 2015: 79-87.

Interview: Don't Abandon Us!. Freedom Voices, 7 Mart 1994. Web. 01 Haziran 2017.

Interview with Major Ana Maria of the EZLN. Schools for Chiapas, 28 Şubat 1994. Web. 1 Haziran 2017.

- Jaquette, Jane S. "Women in Revolutionary Movements in Latin America." *Journal of Marriage and Family* 35. 2 (1973): 344-354.
- Kampwirth, Karen. *Kadınlar ve Gerilla Hareketleri: Nikaragua, El Salvador, Chiapas, Küba*. İstanbul: Sümer, 2014.
- Khasnabish, Alex. *Zapatistalar*. Çev. Nilgün Güngör. Ankara: Abis, 2010.
- Klein, Hilary. *We Learn As We Go – Zapatista Women Share Their Experiences. Toward Freedom*. 30 Ocak 2008. Web. 10 Haziran 2017.
- Law, Victoria. *The Untold Story of Women in the Zapatistas* (Hilary Klein ile röportaj). Bitchmedia, 13 Mart 2015. Web. 25 Mayıs 2017.
- Lobao, Linda M. "Women in Revolutionary Movements: Changing Patterns of Latin American Guerrilla Struggle." *Dialectical Anthropology* Vol. 15, No. 2/3 (1990): 211-232.
- Mahmutoğulları, Mesut. *Küreselleşme Karşıtı Hareketler "NASIL BİR DÜNYA" Sorusuna Yanıt Üretebilecek mi?*. Mai ve Küreselleşme Karşıtı Çalışma Grubu, 4 Temmuz 2002. Web. 3 Ekim 2017.
- Özbudun, Sibel. "Latin Amerika Yerlileri: Yeniden!" *Latin Amerika Yerlileri*. Kolektif. İstanbul: Anahtar Kitaplar, 2006: 249-315.
- . *Latin Amerika'da Yerli Kadınların Üçlü Mücadelesi: Yoksul, Yerli ve Kadın Olmak (EZLN Örneği)*. Latin Bilgi, 5 Nisan 2011. Web. 10 Haziran 2017.
- Özgür, Gökçer. "Latin Amerika Ülkelerinin Tarihsel Mirası." *Latin Amerika Çalıştayı Bildiriler Kitabı (22-23 Kasım 2012)*. Ankara: Ankara Üniversitesi, 2013: 203-219.
- Perez, Margaret Gonzalez. "Guerrillas in Latin America: Domestic and International Roles." *Journal of Peace Research* 43.3 (May, 2006): 313-329.
- Petras, James, Henry Veltmeyer. *Latin Amerika'da Devlet İktidarı ve Toplumsal Hareketler*. İstanbul: Kalkedon, 2007.
- Ramirez, Gloria Munoz. *Ateş ve Söz*. Çev. İlker Özünlü. İstanbul: Ayrıntı, 2005.
- Reif, Linda L. "Women in Latin American Guerrilla Movements: A Comparative Perspective." *Comparative Politics* 18.2 (Jan., 1986): 147-169.
- Rouquie, Alain. *Latin Amerika'da Askeri Devlet*. Haz. Şirin Tekeli. İstanbul: Alan, 1986.

- Safa, Helen Icken. "Women's Social Movements in Latin America." *Gender and Society* 4.3 (Sep., 1990): 354-369.
- Sarioğlu, Sezai. "Zapatistalar, İyi ki Varlar..." *Birikim*. Nisan 2001. Web. 16 Şubat 2017.
- Schirmer, Jennifer G. "Latin Amerika'da Kadınlar ve İnsan Hakları Protestosu." *Latin Amerika'da Askeri Diktatörlükler ve Kadın*. Der. Ümit Cizre ve Serpil Üşür. İstanbul: Belge, 1989: 44-99.
- Shayne, Julie. "Feminist Activism in Latin America." *The Encyclopedia of Sociology*. Ed. George Ritzer. Blackwell Publishing. 4 (2007): 1685-1689.
- Sidwell, Anne, Eric Hafen ve Laurie Evans. "The Emergence of Women's Social Movements Under Authoritarian Regimes: Studies of Brazil, Argentina and Chile." *Sigma: Journal of Political and International Studies* 24 (2006): 53-68.
- Subcomandante Insurgente Marcos ve Rafael Guillén Vicente. *Ya Basta! Ten Years of the Zapatista Uprising*. Edinburgh: AK Press, 2004.
- Subcomandante Marcos, *Ya Basta! Artık Yeter!*, Çev. Pınar Selek. İstanbul: Belge, 1996.
- Topal, Aylin. "Türkiye'den Latin Amerika'ya Bakmak: Tarihsel Arka Plan." *Latin Amerika'yı Anlamak: Neoliberalizm, Direniş ve Sol*. Haz. Aylin Topal. İstanbul: Yordam Kitap, 2008: 21-46.
- Torlak, Soner. "Zapatistalar: Salyangozun Uzun Yürüyüşü." *Gazete Karınca*. 6 Mart 2017. Web. 27 Mayıs 2017.
- Wager, Stephen J. ve Donald E. Schulz. "Civil-Military Relations in Mexico: The Zapatista Revolt and Its Implications." *Journal of Interamerican Studies and World Affairs* 37.1 (Spring, 1995): 1-42.
- Wolfwood, Terry. *Who is Comandanta Ramona? Schools for Chiapas*. Web. 10 Haziran 2017.
- Yeğin, Metin. *Müzakere ve Zapatistalar*. Yeni Özgür Politika, 23 Şubat 2012. Web. 20 Haziran 2017.
- Zapatista Hareketi ve EZLN*. UTSAM Raporlar Serisi: 17. Haziran 2011.
- Zimmerman, Lisa. *Women in Latin America*. Stone Center. Web. 15 Mayıs 2017.